

פ ת ח ה ש ע ר

אמר המחבר, הן ראה ראיתי לגדולי המחברים אשר הפיצו אור תורתם על פני תבל והיה טרם יסבו בלכתן לגלות פניני אמרותם בחדושי הלכות ולשומט בים התלמוד והפוסקים, זה דרכם להקריב פרי תבונתם בחלקי אגדתם ובמקרא ימיפו מלתם כמו שמצינו בשבת (דף ל' ע"ב). כן הרימותי אני בפתיחתי בחלק אגדתא ודרוש בפתח השער שיבואר. ות"ל יש לי אריכות דברים בענינים שיבואר, אך לא לדרשא קא אתינא ע"כ לא אכתוב רק מעט. והיה גם האיש אשר לא ימצא לבבו לרדת בעמק בעיון הגפ"ת וההלכות גם לו אצלתי ברכה בפתח השער לכל באי חדריו ויתן ה' שיהיה לרצון ולתועלת לכל אמן כן יהי רצון.

מגילה (דף י"ב ע"א) שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כו' א"ל אמרו אתם אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו כו' א"כ שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו אמרו לו אמור אתה א"ל מפני שהשתחו כו' אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר א"ל הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים כו'. וכבר כתבו הספרשים להקשות במאמר זה כידוע לכל. ונלע"ד לבאר מאמר זה על נכון בעז"ה, והוא כי יש להקשות במה שאמרו וכי משוא פנים יש בדבר הא דברי הצומות וזעקתם ידוע לכל ותשובה הא מהני. וגם מפני מה לא שאלו מתחילה וכי משוא פנים כו'. ועוד יש לדקדק במה דאמרו בשושן יהרגו, והא באמת נתבטלה הגזירה ולא נהרג אף אחד ועיקר קשייתו היה על הגזירה הראשונה א"כ הל"ל על שושן יגזור כו'. וגם יש לדקדק מה שאמרו יהרגו בוא"ו ולא אמרו שבשושן יהרגו בלא ו' דהא קאי על ישראל עצמן ויהרגו משמע דיהרגו אחרים. וידעתי מה די"ל דלא רצו לכנות את עצמם בזה"ל, אך תורה היא וניתן לדרוש כידוע. וכן י"ל במה שאמרו מפני מה נתחייבו שונאיהן כו'.

א) והנלע"ד לבאר כל זה בהקדם מה דקיי"ל בסוטה (דף מ"ד ע"ב) דסח בין תפלה לתפלה חוזר מעורכי המלחמה, ואף בעבירה דרבנן אינו יכול לנצח שונאיו. ועדיין יש להסתפק בעבירה בשוגג אם חוזר מעורכי המלחמה או לא, דאף דשוגג דאורייתא צריך כפרה מ"מ קילא ואינו חוזר. ויש להוכיח זה מהא דקיי"ל בסוטה (דף כ"ה ע"א) בזמן שאיש מנוקה מעון המים בודקין אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין אשתו. ובא על ארוסתו בבית חמיו ס"ל להראב"ד ((פ"ד) [פ"ב] הל' סוטה הלכה ח') דהוי מנוקה כיון דאינו אסור אלא מדרבנן. ואילו בביאת שוגג בדאורייתא חשיב אינו מנוקה מעון כמו שהוכיחו ביבמות (דף נח ע"א) בתוס' ד"ה ונקה האיש מעון כו', שהוכיחו כן מסוגיית הש"ס דשם דאמאי לא מוקי שבא עליה בשוגג ע"ש. א"כ יש לדון בשוגג בדאורייתא דחוזר מעורכי המלחמה מן כל שכן מעבירה דרבנן דכהשקאת סוטה הוי מנוקה מעון לשיטת הראב"ד ומ"מ שוגג חשיב אינו מנוקה מעון, כל שכל להיות חוזר מעורכי המלחמה דאף בעבירה דרבנן חוזר כל שכן בשוגג דאורייתא דחוזר ואינו יכול לנצח שונאיו. ולפ"ז בתשובה מיראה דזדונות כשגגות אינו יכול לנצח שונאיו משום דנשאר חלק השוגג עדיין וגם בשוגג חוזר כנ"ל. וזהו כוונת הכתוב (בתהילים נ"ד ח'—ט) בנדבה אזבחה כו', היינו מאבחה, ומסיים ובאויבי ראתה עיני, וקצרתי.

1. כן היא הגי' בש"ס דפוס וונציא ועוד דפוסים ולפנינו בש"ס הגי' יהרגו בלא וא"ו. ועי' עוד לקמן אות טו בהוספה מהשמטות וחיסונים שהביא רבינו גי' הילכות שמעוני. שהיא כהש"ס שלנו.

(ב) ונקדים עוד מה שאמרתי לתרץ קושיית הטורי אבן בר"ה (דף י"ז ע"ב ד"ה לא קשיא) במימרא דר' יוחנן דביחיד אין תשובה קורע גז"ד דהא בברכות (דף י' ע"א) גבי חזקיה דאמר לישעיה כך מקובלני אף חרב חדה מונחת על צוארו כו' וכן הוי שקרנו גז"ד והוסיפו לו מ"ו שנה ותי' דמלך שאני דשקול כצבור עכ"ל. ולענ"ד נראה לתרץ משום דיש להסתפק במה דקיי"ל דתשובה מיראה נעשו זדונות כשגגות אם זהו דווקא בלא תעשה, אבל בעשה דקיל מל"ת כמבואר ביבמות (דף ח' ע"א) וכדמצינו ביומא (דף פ"ו ע"א), אפשר דאף בתשובה מיראה נמחק לגמרי ולא נשאר אף חלק השוגג כלל. ויש להוכיח מזכרים (דף ז' ע"ב) דאמר רבאן האי עולה לדורון הוא אי דלא עבד תשובה זבח רשעים ואי דאיכא תשובה התניא עבר על עשה ועשה תשובה לא זו משם עד שמוחלין לו, ואי נימא דתשובה מיראה אינו נמחק אלא חלק המזיד אבל חלק השוגג נשאר, א"כ הוי מצי לומר דעולה אתי היכא דעבד תשובה מיראה דעדיין נשאר החלק השוגג וע"ז אתי עולה לכפר, ובע"כ מוכח דאף תשובה מיראה מכפר לגמרי בעשה ונמחק החטא מעיקרו לגמריא.

(ג) והבינה לעתים (דרוש ג' נליום א' של ר"ה) העלה דתשובה מאהבה מקרעת גז"ד אף ביחיד ודוקא תשובה מיראה דנשאר חלק השוגג עדיין לכן אין מועיל לבטל הגז"ד לגמרי, אבל תשובה מאהבה דנמחק חטאו לגמרי ולא נשאר שום רושם כתם עון כלל אז נקרע הגז"ד ע"ש. א"כ לפ"ז בחטא עשה דאף מיראה נמחק לגמרי ולא נשאר אף חלק השוגג כנ"ל, לכן אם נגזר הגז"ד משום ביטול מצות עשה מבני להיות מועיל אף תשובה מיראה לקרוע גז"ד. ולכן בחזקיה אף דנימא דעשה תשובה מיראת העונש שהזהירו הנביא כי מת אתה כו', מ"מ כיון דעיקר הגז"ד שנחתם על חזקיה היה עבור ביטול עשה פרו ורבו, ע"כ היה מועיל תשובה גביה אף אחר שנחתם הגז"ד, ומתורץ קושיית הטורי אבן הג"ל.

ועוד י"ל בפשיטות לפמ"ש הבינה לעיתים הנ"ל דתשובה מאהבה מבטל גז"ד, א"כ י"ל דחזקיה עשה תשובה מאהבה ולכן נתבטל גז"ד. ועפ"ז יש לתרץ קושיית היערות דבש נדרוש טון שהקשה בהא דאמרו בברכות שם דישעיה לא אול גבי חזקיה הא אמרינן מלך קודם לנביא ותי' דפלוגתא חזקיה וישעיה היה משום דלא מלך חזקיה על כל שנים עשר שבטים רק על ב' שבטים דאם דינו כמלך או לא, אך הקשה הא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול וחכם שמחל כבודו מחול א"כ היה לישעיה להיות מעביר על מדותיו וחזקיה לשיטתו לא היה יכול להעביר על מדותיו, עכ"ל היערות דבש.

(ד) ולפמ"ש"כ מתורץ קושיית היערות דבש הנ"ל. די"ל דלכן לא אול ישעיה לחזקיה משום דבמה דלא אול לגביה היה נתכווין לטובת חזקיה, משום דישעיה ידע דנגמר דינו כבר ותשובת יחיד אין מועיל לבטל גז"ד דיחיד אלא מלך שאני כמש"כ הטורי אבן הג"ל. ולשיטת ישעיה דהיה סובר דדינו אינו כמלך משום דלא מלך רק על ב' שבטים, א"כ דינו כמו יחיד וביחיד לא מהני תשובה לבטל את גז"ד אלא תשובה מאהבה מועיל לבטל הגז"ד, ואילו היה הולך ישעיה אצל חזקיה היה אפשר לחזקיה לטעות דדינו כמו מלך דלכן הלך ישעיה אצלו משום דמלך קודם לנביא ולכן לא יעשה תשובה מאהבה רק מיראה דזה מועיל במלך כמש"כ הטורי אבן הג"ל. אבל עכשיו דלא אול ישעיה גביה דמזה היה הוכחה לחזקיה דאין דינו כמלך וכיון דביחיד אינו מועיל תשובה מיראה אחר שנחתם גז"ד יהיה מוכרח לעשות תשובה מאהבה, וזה מועיל אף אחר גז"ד כהבינה לעיתים הנ"ל, ולסוף דראה דחזקיה אינו עושה תשובה הוכרח לילך להזהירו ואמר לו כבר נגזר עליך גזירה וכוונתו היה להורות לו דאין דינו כמלך אלא כיחיד דעלמא ולפ"ז אינו מועיל לו תשובה רק מאהבה, ולכן השיב לו חזקיה דלא ימנע את עצמו מן הרחמים היינו שיעשה תשובה מאהבה. וכן הא דמבואר בברכות שם דר' יוחנן אמר דאל ימנע אדם את עצמו מן הרחמים אפילו חרב חדה מונחת על צוארו כו', ג"כ י"ל דקאי בתשובה מאהבה, דאילו בתשובה מיראה הא אמרו אליבא דר' יוחנן בר"ה שם דדוקא בציבור מועיל תשובה מיראה ולא ביחיד, או כמש"כ דמאי על חטא עשה כנ"ל.

(ה) וע"פ כל זה יש לתרץ קושיית הסדרי טהרה נחדוד הלכות נדה סח, ב בתוד"ה כאן על הבינה לעיתים הנ"ל, דמאי מקשה הגמ' שם על ר' יוחנן מכמה ברייתות דמבואר דתשובה אחר גז"ד אינו מועיל, הא י"ל דר' יוחנן דאמר גדולה תשובה שמקרעת גז"ד קאי על תשובה מאהבה עכ"ל הס"ט. ולפמ"כ מתורץ קושייתו משום דהא ביומא (דף פ"ו ע"ב) מבואר דריש לקיש יליף לחלק דשאני תשובה מאהבה דזדונות כזכיות מן הא דכתיב [יחזקאל לג, יט] ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם [הוא] יחיה. וקשה מנ"ל להוכיח מזה דשאני תשובה מאהבה, הא י"ל דהפסוק הנ"ל קאי בחטא עשה דקילא ולא נשאר חלק השונג כלל ולכן הוי כזכיות.

אך י"ל דר"ל לשיטתו שפיר הוכיח כן, משום דהטורי אבן בר"ה (דף כ"ט ע"א ד"ה איכוון) הקשה לר"ל דס"ל בפסחים (דף ק"ד ע"ב) דמצות צריכות כוונה דהא בנזיר (דף כ"ג ע"א) אמר ר"ל לר' יוחנן דנהי דמצוה מן המובחר לא קעבר פסח מיהא קעבר ואמאי קרית ליה רשע אלמא דמצות א"צ כוונה עכ"ל הט"א הנ"ל. ונראה לתרץ ע"פ מש"כ התוס' בפסחים (דף ק"ז ע"ב ד"ה דילמא) ובב"ק (דף ק"י ע"א ד"ה אכילה) לחד תי' דנהי דאכילה גסה לא שמה אכילה מ"מ רשע לא מקרי כיון דאכילת פסח לא מעכבא עכ"ל. וכה"ג מצינו בח"מ (ס' ל"ד²) גבי פסול עדות דאם עבר על עשה לא מיפסל לעדות משום דלא מקרי רשע. א"כ אף דר"ל ס"ל מצות צריכות כוונה מ"מ רשע לא מקרי, ולכן שפיר תמה ר"ל על ר' יוחנן דקרי ליה רשע דע"ז קאי הפסוק [הושע יד, ין] ופושעים כו' לר' יוחנן, אבל ר' יוחנן ס"ל דגם בעבר על עשה מקרי רשע.

ומה דהקשה הטורי אבן שם מיבמות (דף כ' ע"א) ונדה (דף י"ב ע"א) דאמר רבא דכל שאינו מקיים דברי חכמים מקרי רשע ע"ש. ג"כ אינו קשה דר"ל דרבא לשיטתו אויל דפסק בר"פ החולץ [יבמות לו, א] דהלכתא בכולי ש"ס כר' יוחנן נגד ר"ל, וכיון דר' יוחנן פסק בנזיר שם דמקרי רשע אף בביטול מצות עשה לכן ס"ל לרבא כן, ודווקא ר"ל ס"ל דזה תלוי בלאו שיש בו מלקות אבל לא ר' יוחנן. ומה"ט קאמר רבא בזבחים (דף ז' ע"ב) דעולה דורון הוא דאי לא עבר תשובה זבח רשעים תועבה, משום דלשיטתו דהלכה כר' יוחנן דס"ל דאף בעשה מקרי רשע לכן אמר כן.

ו) א"כ לר"ל דס"ל דבחטא עשה לא מקרי רשע, שפיר הוכיח לשיטתו מקרא דבשוב רשע מרשעתו וע"ז מה משפט וצדקה עליהם [הוא] יחיה דתשובה מאהבה וזדונות כזכיות, דאין לומר דזה קאי רק לז' חטא עשה דקילא מפי דא"כ לא הוי קרי ליה רשע אבל לר' יוחנן דס"ל דעל חטא עשה ג"כ מקרי רשע כנ"ל, א"כ לשיטתו אין מקום להוכיח כלל לחלק בין מאהבה למיראה, דכיון דעיקר הוכחתו הוא מפסוק דבשוב רשע מרשעתו הנ"ל, א"כ י"ל דקאי על חטא עשה שעשה דזה לכ"ע אין נעשה כשגגות כדהוכחתי לעיל מזבחים (דף ז' שם) והא גם בחטא עשה מקרי רשע לר' יוחנן. ולכן אין לנו שום מקור לחלק בין מאהבה למיראה אליבא דר' יוחנן. ובלא הוכחה אין לנו לחדש זה כיון דחזינן דכתיב בפסוק [הושע שם ב] כי כשלת דתשובה עושה כשגגות. ושם בר"ה מקשה הש"ס כן על ר' יוחנן דס"ל תשובה מבטל גז"ד ומקשה שפיר. ואין לומר דר' יוחנן שם מיירי בעבר על עשה ולכן מבטל הגז"ד, דהא יליף זה מקראי דישעיה [ו, ין] השמן לב העם הזה וגו' ושב ורפא לו, וישעיה הוכיח דורו על עונות החמורים כדכתיב (בישעיה א'), ומתורץ קושיית הסדרי טהרה הנ"ל.

ז) ועוד נלע"ד לתרץ קושיית הסדרי טהרה מהבינה לעיתים הנ"ל בהקדם מה דהקשה הדורש לציון (דרוש ה') על הא דיומא (דף פ"ו ע"ב) דאמר ר"ל בתשובה מאהבה וזדונות כזכיות מהך קרא [יחזקאל הנ"ל] ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם [הוא] יחיה, וקשה הא י"ל דעליהם קאי על משפט שעשה ברשעתו, וכן מדויק בפסוק דכתיב ועשה משפט וצדקה לשון עבר ולא כתיב ויעשה,

2. עי"ש סעיף א' וב'.

אלמא דמיירי במצות שעשה ברשעתו בעת שהיה רשע דאזי טורפין המצוות בפניו כמבואר ברמב"ם הלכות תשובה (פ"ז הלכה ז') שכתב דטורפין המצוות בפניו שנאמר [ישעיה א, יב] מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי ע"ש. א"כ בעת שעושה תשובה אז מוציא המצוות מהשביה כמבואר באלשיך הקדוש על פסוק [דברים כא, י] ושבת שבו וע"ז קאי הק' דעליהם [הוא] יחיה ומנלן דדונות כזכיות, עכ"ל הדורש לציון.

ויש לתרץ קושייתו והוא, דהא כתב הדורש לציון שם דהק' מילתא שכתבו דטורפין המצוות בפניו אינו אלא היכא דעשה המצוות שלא בכוונה, אבל היכא דעשה בכוונה אזי אין טורפין המצוות אף שעשה ברשעתו ומוכיח זה מפסוק [תהלים נ, טז] ולרשע אמר [אלקים] מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך, על פיך דווקא בלא כוונה ע"ש. וכן ג"ל להוכיח מהפסוק שהביא הרמב"ם מי ביקש מידכם כו', דמיירי בלא כוונה כדמסיים שם [ישעיה שם יג] לא תוסיפו הביא מנחת שוא, אלמא מיירי בשוא שהוא בלא כוונה. ולפי' מתורץ קושיית הדורש לציון הנ"ל דר"ל לשיטתו שפיר הוכיח דדונות כזכיות מהך קרא דעליהם [הוא] יחיה, דאי במצות שעושה עכשיו למה לו למימר. ואי במצות שעשה בעת שהיה רשע ג"כ לא מצי קאי דאם שעשה זה בכוונה הא אף בלא עשה תשובה ג"כ נחשב למצוה דהא זה לא מקרי מנחת שוא, ואם בלא כוונה א"כ אף שעשה המצוה בהיותו צדיק ג"כ לא מהני בעשה בלא כוונה דהא ר"ל ס"ל מצות צריכות כוונה כמבואר בפסחים (דף ק"ד ע"ב) כנ"ל, א"כ לא מהני עשיית התשובה להציל המצוות הא אף בצדיק נמור לא מהני המצוה בלא כוונה. ולכן שפיר הוכיח ר"ל מהך קרא דעליהם [הוא] יחיה דזה קאי על עונות שעשה דדונות נעשה כזכיות.

ח) ולר' יוחנן הא מצינו בנזיר (דף כ"ג ע"א) דאמר ר' יוחנן מהאי דכתיב [הושע יד, י] כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם לשנים שצלו פסחיהם אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה זה שאכלו לשם מצוה וצדיקים ילכו בם וזה שאכלו לשם אכילה גסה ופושעים יכשלו בם, ור"ל פליג עליה שם וס"ל דאכילה גסה היכא דיש בה מעם שמה אכילה כמש"כ התוס' בפסחים (דף ק"ז ע"ב) בד"ה דלמא אתי כו', ור' יוחנן ס"ל דאכילה גסה גם כה"ג לא שמה אכילה. א"כ מוכח מזה דר' יוחנן ס"ל מצות א"צ כוונה מדנקט ואחד אכלו אכילה גסה משמע דווקא אכילה גסה, אבל באכלו לתאות רעבון לא הוי רשע. ואף דרש"י כתב בד"ה ואחד אכלו כו', או מחמת תאות שאוכלו ברעבון. אך באמת לולי דברי רש"י היה נראה דזהו דוחק קצת דה"ל למנקט ר' יוחנן בהדיא זה לרבותא דאף דאוכלו לתאות אך כיון דלא אכל לשם מצוה הוי רשע, ולכן מוכח דלא הוי רשע אלא באכילה גסה אבל באוכל שלא לשם מצוה לא הוי רשע דמצות א"צ כוונה. והא אינו קשה דלמה נקט ר' יוחנן דאוכל לשם מצוה וצדיקים ילכו בהם יותר ה"ל למנקט רבותא דאף דלא אכל לשם מצוה וצדיקים ילכו בם, ד"ל דאף דמצות א"צ כוונה מ"מ צדיק לא הוי כדאמר ר"ל דנהי דלא עבד מצוה מן המובחר.

ט) ואף דנימא לדחות זה הראיה מר' יוחנן דנזיר הנ"ל, מ"מ כיון דחזינו שם בר"ה נ"ז, בן על מימרא דגדולה תשובה שמקרעת גז"ד דאביי שקיל וטרי שם וקאמר לחזק זה משום איזה דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גז"ד, ומצינו לאביי בסוכה (דף מ"ב ע"א) דס"ל מצות א"צ כוונה כמש"כ התוס' שם [ד"ה] אמר אביין, א"כ לאביי אין מוכח כלל מהך קרא דעליהם [הוא] יחיה דדונות כזכיות בתשובה מאהבה, ד"ל כהדורש לציון הנ"ל דקאי על מצות שעשה בעת שהיה רשע ובלא כוונה. א"כ לדידהו אינו חילוק מוכח בין תשובה מאהבה לבין יראה ובלא ראייה אין אנו יכולין לומר כן ולהוציא מפשטיה דקרא דכשלת בענין דמורה דדונות כשגגות, ומתורץ שפיר קושיית הסדרי מהרה הנ"ל.

י) וביותר מוכח כן מהא דברכות (דף ל"ד ע"ב) דא"ר יוחנן כל הנביאים לא התנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה כו' ופליגא דר' (אבוה) [אבהו] דאמר מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינן יכולין לעמוד עכ"ל הגמרא. ד"ל דר' יוחנן אזיל לשיטתו כנ"ל וס"ל דאף בתשובה

מאהבה אינן כזכיות, דאי נימא דזדונות כזכיות א"כ עדיף בעל תשובה מצדיק גמור דיכול להיות לו הרבה זכיות מכל עונות שעשה יותר מן הצדיק. ומוכח מזה דר' יוחנן ס"ל דאין לחלק בין תשובה מאהבה לתשובה מיראה. ולכן לפ"ז מתורץ ג"כ קושיית הסדרי טהרה הנ"ל, דלכן הש"ס בר"ה דמקשה לר' יוחנן אינן מחלקים בתשובה מאהבה שאני, משום דלר' יוחנן מוכח דס"ל דאין לחלק ביניהם כנ"ל. ומעמא דר' (אבהו) [אבהו] דאמר מקום שבעלי תשובה עומדים בו, י"ל דמעמו דס"ל כר"ל דזדונות כזכיות וכנ"ל. ואליביה דר' יוחנן מוכח בברכות שם דאינו מחלק בתשובה מאהבה שאני, מדפריך שם על ר' יוחנן מן קרא [ישעיה נ, יט] דשלוש לרחוק ולקרוב ולא משני דמיירי בתשובה מאהבה ופשוט וברור. והבוחר יבחר מן ג' תירוצים שכתבתי לתרץ קושיית הסדרי טהרה מהבינה לעתים. והנכון עם הבינה לעיתים שנותן עצה דאף אחר גז"ד מועיל תשובה מאהבה.

(יא) נחזור לעניינינו, דלעיל דשוגג חוזר מעורכי המלחמה ואינו יכול לראות בנצוח שונאיו וה"ה בתשובה מיראה, אלא בתשובה על חטא ע"פ אף מיראה ג"כ נמחק לגמרי וממילא יכול לראות בנצוח שונאיו. וע"פ זה יש לתרץ דברי המדרש [ילקוט שמעוני סוף רמז רלד] שהובא בפרשת דרכים (דרוש א') וז"ל והמים להם חומה מלמד שירד ס"מ ואמר רבש"ע לא עבדו ישראל ע"ז במצרים ואתה עושה להם נסים מה הללו עובדי ע"ז אף הללו כו' א"ל הקב"ה כלום אתה דן שוגג כמויד ואונס כרצון עכ"ל המדרש. והזכיר הפר"ד דהיה דינם כבן נח מקודם מתן תורה, דאל"כ הא ישראל מצווה על קידוש השם ע"ש. ולפמש"כ אין זה הוכחה כלל, משום דהא ידוע דישאל עשו תשובה במצרים כמבואר במדרש [תנחומא פר' בא פ"י טן ובילקוט פ' בא (רמז ר"י) רבי אומר כתוב אחד אומר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וכתוב אחד אומר ודור רביעי ישובו הנה [וכו'] עשו תשובה נגאלין לדורות כו' וכדכתיב ויצעקו בני ישראל אל ה'. א"כ י"ל דגם המקטרג ידע דלכן נגאלין משום שעשו תשובה, אך לפי דבתשובה מיראה זדונות כשגגות א"כ נשאר עדיין חלק השוגג א"כ היה קשה לו איך עושה להם הקב"ה נסים שיראו בעיניהם את הנס מנצוח שונאיהם והא שוגג חוזר מעורכי המלחמה ותשובתו במצרים היה מיראת המצרים. וע"ז תירץ לו הקב"ה כלום אתה דן אונס כרצון, לפי שידוע דאף דישאל מצווה על קידוש השם מ"מ בעובר על זה אין דינו אלא כעובר על עשה ונקדשתי כו' כמבואר בתוס' סנהדרין (דף ס"א ע"ב ד"ה רבא) גבי עובד מאהבה ומיראה ע"ש, וכ"כ הקצח"ח (בס' ל"ה ס"ק ד'), ולכן אנוסים לא נפסלו לעדות כמבואר באה"ע (סי' מ"ב סעיף ה'). ולפ"ז ברור דאם אחד עבר על מ"ע דקידוש השם אח"י עשה תשובה אף מיראה, אז יכול לראות בנצוח שונאו ואין זה בכלל מה דאמרין דשוגג חוזר מעורכי המלחמה, דהא בחטא עשה אם עשה תשובה מיראה נמחק לגמרי חלק השוגג ג"כ ולכן אינו חוזר מעורכי המלחמה.

(יב) וזה שא"ל הקב"ה כלום אתה דן שוגג כמויד ואונס כרצון, משום דזה ברור דאם אחד עבר על חטא בשוגג ואח"י עשה תשובה מיראה דנמחק חלק השוגג שחטא לגמרי, דדוקא היכא דהיה מזיד גמור מתחלה או זדונות כשגגות משא"כ היכא דלא היה מעיקרו אלא שוגג וודאי דמועיל תשובה למחקו לגמרי. ובדרשותי הארכת הרבה בזה ב"ה. ובמצרים היו כתות שהיו עובדי עבודה זרה בשוגג ואחרים שהיו עובדים ע"ז באונס, וכבר בארנו דבחטא אונס אף שמצווה על קידוש השם מ"מ מהני ביה אף תשובה מיראה משום דאינו רק חטא ע"פ מעיקרו מועיל ביה תשובה אף מיראה. וכן בחטא אונס שאנסום המצרים לעבוד ע"ז ג"כ מועיל אף תשובה מיראה למחקו שלא נשאר שום חלק חטא כלל, ולכן אין דינם כשוגג להיות חוזר מן עורכי המלחמה, כנלע"ד בכוונת המדרש הנ"ל.

ונקדים עוד מש"כ הדורש לציון (דרוש ב') בביאור המאמר דר"ה⁴ כד שמע שיפורא וימנא חדא בהיל ולא בהיל כו', דבתשובה מיראה אינו יכול להיות גאולה (נצחיות) [נצחית], משום דגאולה

3. אולי צ"ל: ואחר זמן.

4. הובא בתוס' ר"ה טז, ב ד"ה כדי, מהערוך בשם הירושלמי.

(נצחיות) [נצחית] אינו יכול להיות רק אם כולה כעשן תכלה, וכיון שמה שעשה תשובה הוא מחמת יראת העונש א"כ הם הגורמים להתשובה, ע"כ אינו יכול לעשות נקמה בהם אדרבה יש להם זכות וחלק בהתשובה כי הוא הגורם להתשובה, ע"ש בדורש לציון.

(יג) ועפ"ז ביארתי המאמר דברכות (דף י"ז ע"א) גלוי וידוע לפניך שרצונינו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה כו' יה"ר שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם. והוא, כי יש עדיין לדון לזכות כלל ישראל, אף ע"י תשובה מיראה יזכו לגאולה (נצחיות) [נצחית] שיקוים זבח לה' בבצרה [ישעיה לד, ו] שישחוט את היצה"ר, ואף שאלמלי יראת השמן לא היו עושים תשובה מ"מ הא אלמלי היצה"ר לא היה חוטאים כלל כי הוא המסית מעיקרו. וכשם שאח"ז מחמת יראת העונש ממנו שיורד ומקטרג עושין תשובה ויש לו גרם בתשובה שעושין על ידו כן, י"ל דהא הוא היה הגורם מעיקרו להחטא ואדרבה לולי היצה"ר לא היה חוטא כלל ולכן מן הראוי לבער היצה"ר כדי שאז יעשה חוקיו בלב שלם ומאבהב אם לא יהיה היצה"ר להסיתנו. וזה שאמר גלוי וידוע לפניך שרצונינו לעשות רצונך, היינו שבאמת היינו עובדים ה' רק השאור שבעיסה היינו היצה"ר כו' המה הגורמים להחטיאנו, ולכן אין להם שום טענת זכות כלל אף בתשובה מיראה שאנו עושין, ולכן מן הראוי לבער היצה"ר ותצילנו מידם ואז נשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם היינו לעשות מאהבה, כי אם לא יהיה המסית והמעכב אז בטוחים אנחנו שנעבוד מאהבה בלא שום כוונה אחרת כלל.

(יד) ונקדים עוד בתקרובת עבודת כוכבים דפסק הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פרק י"א ה"א) דלוקה אם אכלו, דכתב הכ"מ שם בשם הרמב"ן [ספר המצוות ל"ת קצד] דלא מצינו שילקה ע"ז ע"ש. וכן לפמשי"כ המל"מ (פרק י"ד הלכות אבל הלכה כ"א) בד"ה וראיתי לרבינו בפ"ב הלכות מ"א כו', שכתב דאף דאמרו [ע"ז כט, ב] בעגלה ערופה כפרה כתיב בה כקדשים אינו אלא לאיסורא ולא ללקות ע"ש. א"כ כיון דאמרו בע"ז (דף כ"ט שם) דזבח גופיה דאסור בהנאה דגמרו ממת ומת גמרו בגו"ש שם שם מעגלה ערופה וכיון דבעגלה ערופה גופא אינו לוקה וכן באוכל בשר המת אינו לוקה כמשי"כ המל"מ שם, א"כ ה"ה בתקרובת ע"ז כן מורה פשטות הגמרא. ויש להאריך לדינא הרבה בכ"ז. אך כעת שאינו נוגע כ"כ לענין שלנו דאנו עסוקין ביה לדינא לכן יתבאר המאמר הנ"ל ע"פ הדרך שכתבנו דאינו לוקה על תקרובת ע"ז. ועיין בב"ק (דף ע"ב ע"ב) בתוס' ד"ה דאי ס"ד דאורייתא כו', דאיסור אכילה הוי משום דהוקשה למת ע"ש, וכיון דבאוכל בשר המת אינו לוקה כלל ה"ה באוכל תקרובת.

(טו) וזהו כוונת המאמר שהתחלנו דשאלו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה, היינו שונאיהם ממש. דאיך נצחו את שונאיהם והרגו אותן הא אף שעשו תשובה מ"מ הא תשובתן לא היה רק מיראה ונשאר חלק השונג ושונג הא חוזר מעורכי המלחמה לפי שאינו יכול לנצח שונאיו. ועוד קשה דהא שונאיהם גרמו להם שיעשו תשובה מיראת גזירת המלכות וכיון דהיה להם חלק בהתשובה א"כ אין יכולין לראות נקמה בהם וכמשי"כ הדורש לציון כנ"ל. וע"ז תירץ מפני שנחנו מסעודתו של אותו כו', וזה אינו רק בע"ש דהא כל תקרובת ע"ז אינו לוקה כנ"ל, וכה"ג הא נתבאר דאף בתשובה מיראה נמחק חלק השונג לגמרי. וגם סברא ב' דגרמו להם לעשות תשובה לא שייך בזה, דהא אדרבה הם גרמו בעיקר החטא דלולי הם לא היו חטאים כלל דהא הם הכשילו אותן, א"כ כמו שהם גרמו להם לעשות תשובה כן י"ל להיפך דהא אדרבה הם גרמו לעיקר החטא, וע"ז הקשו דא"כ אותן שבשושן יהרגו להאחרים, ומדוקדק לשון יהרגו בוא"ז מלא, אבל אותן יהודים שממקומות אחרים אל יהרגו להאחרים דהא לא מצינו שהאחרים גרמו להם לחטא, א"כ קשה דהא בתשובה שלהם יש להם זכות דגרמו להם לעשות תשובה, וע"כ אף דנימא דחטאו בעשה ונמחק חלק השונג נ"כ, עדיין תקשה סברא ב' הנ"ל דאיך יכול לנצח שונאיו דהא הם גרמו להם לעשות תשובה. וע"ז תירץ שהשתחוו לצלם והם גרמו להם שיהיו חוטאים, א"כ כמו דגרמו להם לעשות תשובה כו' יש סברא לומר דהא הם גרמו להם בעיקר החטא דצלם. ושוב הקשו וכי

משוא פנים יש בדבר דאיך זכו לגם כפי' רש"י דעדיין תקשה קושיא ראשונה דהא תשובתן היה רק מיראה ונשאר חלק השוגג ושוגג חוזר ממלחמה, וע"ז תירץ הם לא עשו אלא לפנים היינו שעבדו רק מיראה ולא בלב שלם ואין כאן רק עשה דנקדשתי ובעשה הא נמחק חלק השוגג אף בתשובה מיראה. נ"ה שייס שם אף קב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים, היינו שלא עשה זה רק להפחידם דיעשו תשובה ולא יותר דלא בעו יסורין כלל למרק, לפי דחטאם נמחק לגמרי מיד ע"י עשיית תשובה, וע"כ ממילא יכולים לראות בנקמה. וכן סברא ב' של הדורש לציון דגרמו לעשיית תשובה לא שייך בזה, דהא גרמו בעיקר החטא ולכן נצחו במלחמה להאחרים והשיבו את גמולם בראשם. ועיין בערבי נחל פרשת כי תצא [דף פ"ג ע"ב] שכתב לדקדק בהך דמגילה ג"כ כפי הדקדוקים שכתבתי ותירץ באופן אחר, ולדעתי נראה כמו שכתבתי בטוב טעם בעז"ה. נ"ה נכתב ראיתי בילקוט שמעוני אסתר א' (אות תתמ"ח) שכתוב שם שבשושן יהרגו של כל העולם לא יהרגו, בלא וא"ו ודלא כג' הש"ס, אך העיקר כפי גירסת הש"ס כידוע⁷].

מז) ולפי מש"כ לעיל דלר' יוחנן אין לנו לחלק בין מאהבה למיראה גבי זדונות כשנגזת, לפ"ז היו מקום ליישב קושיות הרי"ף⁸ [יומא פו, א ד"ה גדולה תשובה שמגעת] והבכור שור [יומא שם, ב ד"ה ומי אמר] ביומא (דף פ"ז ע"א)⁹ דאמרו גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד ור' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל ומי אמר ר' יוחנן הכי והא אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה ל"ת כו' והקשו דה"ל ליישב כאן מאהבה כאן מיראה. אכן לפי מש"כ א"ש דהא ר' יוחנן אינו מחלק בזה בין מאהבה למיראה. ויש להסביר זה ביתר ביאור, דכיון דנתבאר דלר' יוחנן גם במאהבה זדונות כשנגזת וע"כ גם במאהבה התשובה מגעת עד כסא הכבוד ולא עד בכלל, דהא כיון דנשאר חלק השוגג ע"כ אינו יכול להיות חיבור גמור להשי"ת כיון דאמרו בסנהדרין (דף ל"ט ע"א) דאליכס כהן ובכהן מיתסרא עליו אף שזינתה בשוגג, וע"כ אינו יכול להיות עד ממש רק בציבור שאני, והארכתי בדרשותי מזה.

יו) כל זה יש מקום לומר כן לפי הש"ס דילן, אכן בירושלמי פאה (פ"א ה"א) בסופו איתא בזה"ל הרי שהיה רשע גמור כל ימיו ובסוף עשה תשובה הקב"ה מקבלו מה טעם ובשוב רשע מרשעתו וגומר אמר ר' יוחנן ולא עוד אלא כל העבירות שעשה הן נחשכין לו כזכיות מה טעם מור ואהלות קציעות כל בגדותיך כל בגידות שבגדת בי הרי הן כמור ואהלות וקציעות עכ"ל הירושלמי. הרי מבואר להדיא דגם ר' יוחנן ס"ל דזדונות כזכיות וזהו בתשובה מאהבה. והא דקאמר ר' יוחנן ביומא הנ"ל דתשובה מגעת עד כסא ולא עד בכלל זהו במיראה, דכיון דנשאר חלק השוגג אין לו התחברות גמורה כבראשונה. והא דלא יליף ר' יוחנן דזדונות כזכיות מהך קרא דילף ר"ל מקרא ובשוב רשע כו' דמייתי שם בירושלמי לעיל מיניה, יש לומר הטעם כמו שכתבתי לעיל. אבל בהך דכל בגדותיך משמע כל בגידות אף חמורות במשמע ע"כ יליף מזה ר' יוחנן להך דרשא.

יח) והא דלא יליף ריש לקיש מהך קרא דכל בגדותיך דזדונות כזכיות, יש לומר דזהו תלוי בפלוגתא ר"ע ור"א בקידושין (דף י"ח ע"ב) בפסוק [שמות כא, ח] בבגדו בה דמאן דס"ל יש אם למקרא ס"ל כיון דפירש טליתו כו' ומאן דס"ל יש אם למסורת דריש כיון שבגד בה כיון דלא כתיב בבגדו ביו"ד כמ"ש רש"י [ד"ה למסורת] ותוס' [ד"ה רבי אליעזר] שם. א"כ ה"ה הכא עלה דהך מור ואהלות כל בגדותיך דדרשו כל בגדותיך כיון דלא כתיב ביגדותיך ביו"ד וזהו למאן דס"ל יש אם למסורת. ובסנהדרין (דף ד' ע"א) אמר ר' יוחנן רבי ור' יהודה [בן רועין] וב"ש כו' ס"ל יש אם למקרא, וידוע דאין הלכה כשיטה¹⁰, ע"כ ס"ל לר'

5. הוספה מלוח השמטות ותיקונים.

6. הוספה מלוח השמטות ותיקונים.

7. ובש"ס שלנו הגי' כבילקוט בלא וא"ו, ועי' לעיל הערה 1.

8. על העין יעקב לרבי יאשיהו פינטו.

9. עי' בגי' מסורת הש"ס ע"פ העין יעקב בסוף העמוד שם.

10. עי' תוס' ב"מ סט. א ד"ה אלא. ויד מלאכי כללי השי"ז אות תרכ-תרכא.

יוחנן דיש אם למסורת וע"כ דרש להך בגדותיך בלשון בגידות שבגדת בי. אכן ריש לקיש י"ל דס"ל כמ"ד דיש אם למקרא ופירושו הוא בגדיו וכמ"כ המפרשים¹¹ בתהלים [מה, ט] שם, וכמו דכתיב באותו קפיטל שם [פסוק יד] ממשבצות זהב לבושה וקאי על בגדיו דיהיה לבוש בבגדי מצות, וח"ו להיפך כתיב בגדים צואים. ועיין בהגיגה (דף ז' ע"א) במורי אבן [ד"ה יראה] ובאר אברהם [ד"ה ור' יוחנן] שם איך ס"ל לריש לקיש בהך דיש אם למקרא.

ויותר טוב לומר דר"ל ראה להוכיח כן מן הך דובשוב רשע מרשעתו כו' כדי שיהיה מוכח כן אליבא דכ"ע. אבל לר' יוחנן לשיטתו אין לו מקום להוכיח מן הך דבשוב רשע מרשעתו כו' אף דהובא פסוק זה בירושלמי פאה שם לעיל מיניה וכמשי"כ לעיל, אלא דרש כן מן הך דכל בגדותיך כו' כנ"ל, וזה קאי במאהבה וכדכתיב בהך קפיטל (מ"ה פסוק ח') אהבת צדק כו' ובפסוק אח"כ כתיב מור ואהלות כו' כל בגדותיך דמשמעו דקאי בעושה מאהבה כמו דכתב שם לעיל אהבת צדק.

יט) ובעיקר קושיית הרי"ף [על העין יעקב הנ"ל] דאמאי לא מתרץ הש"ס דהא דגדולה תשובה שדוחה ל"ת מיירי בתשובה מאהבה כו', באמת אין זה קשה כיון דבמאהבה זדונות כזכיות א"כ אין כאן דחיית ל"ת בעולם כלל כיון דלאחר התשובה הוי למפרע כלא זינתה כלל ונעקר החטא למפרע. וכעין זה כתב התבואות שור [בכור שור הנ"ל] בח"י ליומא (דף פ"ו שם). ועפ"י יש לתרץ קושיות המפרשים¹² על מה דאמרו גדולה תשובה שדוחה ל"ת הא כל עשה דוחה ל"ת, ואף היכא דהעשה אינו רק לאחר מ"מ יכול לעבור על הל"ת כדי דהאחר יקיים העשה וכמו במצות יבום. ועיין מזה בספרי באר יצחק חלק י"ד (ס"י י"ט בהג"ה שם). אכן בעיקר קושייתם י"ל כיון דבתשובה מאהבה אין בזה דחיית ל"ת כלל כפי שכתבתי, איכא הא ידוע הכלל דאמרו בכמה דוכתי דהיכא דאפשר לקיים שניהם אין העשה דוחה להל"ת, ולכן כיון דיכול לעשות תשובה מאהבה והוי זה בידו ע"כ בכה"ג אין העשה דוחה לל"ת, רק משום מעלת תשובה דגדולה היא במעלותיה דוחה ל"ת אף דמצד הדין לא הוי מצי לדחות העשה להל"ת ומתורץ קושייתם. ועיין מזה בספרי באר יצחק חלק י"ד (ס"י כ') וקצרת.

וראיתי באיזה מפרשים¹³ שכתבו בזה דשאני עשה דתשובה דע"י פשיעה הוא בא וכמשי"כ התוס' בעירובין (דף ק' ע"א ד"ה מתן) דהיכא דבא ע"י פשיעה אינו דוחה לל"ת. אבל באמת זה אינו, דדוקא התם בעירובין דעיקר העשה דמתן ד' הוא בלא פשיעה כו', משא"כ עשה דתשובה אינו יכול להיות כלל אם לא היה פושע מעולם. וכן מצינו ביבמות (דף ה' ע"ב) בתוס' ד"ה כולה משעמנו כו', ובשבת (דף כ"ה ע"א) בתו"י [ד"ה ה"ל] דהקשו דנילק מן שריפת קדשים שנפסלו דלא דחי עשה לל"ת ובפ"י רש"י שם [שבת כד, ב] ד"ה מנהני מילי כו', והא התם ע"י פשיעה בא. וכן הוא בכתובות (דף מ' ע"א) דפריך הש"ס גבי אונס שותה כו' דנידחי עשה לל"ת והא התם עיקרו הוא רק ע"י פשיעה. ומוכח מן כ"ז כנ"ל דבכל הנך לא משכחת העשה בעולם כלל אם לא היה פושע לכן לא שייך בכה"ג לדון להכלל שכתבו התוס' בעירובין ופשוט.

כ) ובאמת לענ"ד העיקר דאין זה קשה כלל, משום דבמה דמיתסרא על בעלה משום זנות לא דיינינן בזה להך דין דידחה עשה לל"ת וכמבואר ביבמות (דף י"א ע"א) דצרת סוטה אסורה דטומאה כתיב בה כעריות. והא דפריך הש"ס בסוטה (דף ה' ע"ב) ותתייבם יבומי כו', פירש הרא"ש יבמות שם [ס"י ד] דהא דאמרו טומאה כתיב בה כעריות זה רק בסוטה ודאי כו' וכ"כ התוס' [יבמות] שם [ד"ה צרת] ועיין בפ"י הראב"ד שם [הובא ברא"ש שם]. א"כ חזינן דכזנות לא שייך לדון דעשה דחי לה משום דטומאה כתיב בה ודינה כעריות. ע"כ אתי שפיר בפשיטות למה דאמרו גדולה תשובה שדוחה ל"ת כו' ואת זנית רעים

11. ע"י רש"י אבן עזרא ומצודות שם.

12. ע"י תוספת יום הכיפורים יומא שם ד"ה אמר ר"י.

13. ע"י תוספת יום הכיפורים שם בסו"ד דתירץ כן בשם הרב המג"ן.

רבים ושוב אלי [ירמיה ג, א], משום דאילו לא היה מעלת גדולה תשובה לא הוי מצי העשה לדחות להל"ת דזנות דטומאה כתיב כו', רק משום מעלת דגדולה תשובה דחי לה והוי חיבור גמור בין ישראל לאביהם שבשמים. והקשו בש"ס מזה בסתירת ר' יוחנן דאמר עד ולא עד בכלל, וע"ז משני כאן ביחיד כאן בציבור דבציבור אף בתשובה מיראה נמחק חלק השוגג לגמרי וע"כ נתחברו ע"י מעלת תשובה להשי"ת וכמו אשה לבעלה בהיתר. ובירושלמי יבמות (פרק י' סוף ה"א) דר' יוחנן אמר צרת סוטה אסורה משום דמריח ערוה נגעו בה ורב אמר מפני שכתוב בה טומאה כעריות וכן הוא בירושלמי סוטה (פ"א סוף ה"ב). הרי דר' יוחנן ס"ל דרק משום חומר עריות מדרבנן ולא משום דין תורה ע"כ שפיר הקשו המפרשים. ועכ"ז שפיר כתבתי דמצינו בכ"ד דאינו דאיה מירושלמי לש"ס דילן וקצרת.

כא) והנה לעיל [אות יב] הבאתי הירושלמי דר"ה דכד שמע שיפורא זימנא חדא בהיל ולא בהיל זימנא תניינא בהיל כו'. והכוונה הוא ע"פ הא דסנהדרין (דף צ"ז ע"ב) דר"א ס"ל דגאולה העתידה עיקרה הוא ע"י תשובה מאהבה. ובמק"א¹⁴ כתבתי דר"א דס"ל בר"ה (דף י"א ע"א) דבניסן נגאלו ובתשרי עתידין להגאל, ע"כ ס"ל דכל זמן דלא יעשו תשובה מאהבה לא יזכו לגאולה [נצחיות] [נצחיות]. משא"כ ר' יהושע דס"ל שם בר"ה בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, ע"כ ס"ל שם בסנהדרין דאף דלא יעשו תשובה מאהבה ג"כ נגאלין, וכפי דברי הר"ן בדרשותיו [הדרוש השלישין] דהשי"ת ראה להלביש זמן חודש ניסן דיהיה מוכשר לנסים ונפלאות הזמן הזה אף דלא יהיו כדאים מפאת מעשיהם. ועכ"ז כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וכדכתיב ליל שמורים הוא לד' לדורותם והחודש הזה לכם ראש חדשים ובמדרשות. וכמו שהאריכו בזה המפרשים. וע"כ ס"ל לר' יהושע דאף דלא יעשו תשובה שלמה ג"כ יזכו לגאולה [נצחיות] [נצחיות] משום דהזמן יפעל הרבה בישועתו. אבל לר"א דס"ל בתשרי עתידין להגאל לכן לא יזכו לגאולה [הנצחיות] [הנצחיות] רק ע"י תשובה מאהבה, ואז יקויים דכל הרשעה השמן וכת דיליה תכלה, משום דע"י תשובה מאהבה נמחק חלק השוגג ג"כ ולא נשאר להם כלל ליניקותם. רק זימנא חדא בהיל ולא בהיל דסבר דאין זה רק תשובה מיראה ונשאר עדיין חלק השוגג ויש להם ממה ליניקותם וכמש"כ בספרי מוסר, אבל זימנא תניינא כו' דזהו מאהבה כנ"ל.

כב) ועפ"ז אמרתי בדרשותי לתוכחות מוסר בר"ה שחל בשבת והוא, דאמרו בר"ה (דף ט"ז ע"ב) דכל שנה שאין תוקעין בתחלתה מריעין לה בסופה ומפרש בה"ג (ס"י יז ע"ב) רכהן לאו דאיקלע בשבתא אלא דאתיליד אונסא והובא בט"ז (או"ח ס"י תקפ"ה ס"ק ז') והקשה הא אונס רחמנא פטריה ע"ש. ובמק"א כתבתי לתרין לקושייתו ע"פ דברי הוזה"ק¹⁴ על פסוק וישת אל המדבר פניו דראה בלעם לקטרג עליהם מן מה שנתעכבו במדבר בשביל עונותיהם ונתבטלו ע"י זה מן כמה מצות התלויות בארץ ובבהמ"ק כי הם הגורמים לזה, ואף דגרמא פטור מ"מ בידי שמים נענשין גם על גרמא, ועיין ביערות דבש (ח"א סוף דרוש ה') מזה. וע"כ באתיליד אונסא ולא היו יכולים לתקוע ולקיים מצות תקיעת שופר, זה גופא נחשב לחטא לפי שעונותיהם גרמו לזה, וזהו בכל עבירה גוררת עבירה ועל מה תוכו עוד תוסיפו סרה, אבל באיקלע בשבתא שאני.

כג) אבל בדרך מוסר לחילול שבת בעו"ה יש לומר באופן אחר. והוא, דאמרו בשבת (דף ק"ח ע"ב) אלמלי שמרו ב' שבתות היו נגאלין. והמעם הוא לפי דברי הט"ז באו"ח (ס"י רמ"ב ס"ק ראשון) בביאורו למה דאמרו בשבת (דף ק"ח שם) דכל המשמר שבת כהלכתו אף עבד עבודה זרה מוחלין לו דקאי בעושה תשובה, דאמרו ביומא [פו, א] דבחמורות לא מהני תשובה לבדה רק יסורין ומיתה גומרין הכפרה אבל מצות שמירת שבת כהלכתו מכפר לגמרי אף על החמורות וגומר הכפרה בלא יסורין. ועפ"ז

14. ע"י פתח השער לעין יצחק ח"ב אות יח-יט.

14.* לא מצאתי.

בארתי¹⁴ המ"ר בראשית (פרשה כ"ב פי"ג) ויצא קין מלפני ד' פגע בו אדם הראשון א"ל מה נעשה בדיןך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי כו' עמד אדם הראשון ואמר מזמור שיר ליום השבת. משום דקין אמר לו לשון נתפשרתי דפשרה הוא דמשלם מחצה ועל הנשאר חייב מרחיב לו זמן הפרעון כפי דרך הפשרות. וכמו כן בעניני תשובה, על החמורות דתשובה מכפר מחצה ועל מחצה השניה יסורין וגלות ומיתה גומרין הכפרה, וע"כ ראה אדם הראשון להדר אחר עצה טובה שיוגמר ע"ז כל הכפרה ואמר מזמור שיר ליום השבת היינו ששומר שבת כהלכתו ונתן ע"ז תודה לד"ה. וביארתי עפ"ז כוונת הקפידל הזה ואכמ"ל. וזהו דאמרו בהושענות לשבת כהושעת אדם יציר כפיך בשבת קודש המצאתו כופר וחנינה, דעיקר גמר כפרתו נגמר ע"י מה ששומר שבת כהלכתו. ועפ"ז בארתי למה דמבואר בטור או"ח (סי' רס"ז) ובשו"ע שם [סעיף ג'] דבשבת לא יאמרו בתפלת השכיבנו שומר עמו ישראל וע"פ המדרש [זוהר ח"א דף מ"ח ע"א] שבשבת א"צ שמירה שהשבת שומר אותנו, ועיין בט"ז [ס"ק א'] ומג"א [ס"ק ג'] שם, והארכת בזה.

כד) והנצרך לענינינו, לפי דהא דאמרו דתשובה אינו גומר הכפרה בהחמורות, זהו לפי דנשאר עדיין חלק העון ולא נמחק לגמרי ע"י תשובה מיראה ע"כ יסורין תולין ומכפרין וכן מיתה. אבל בתשובה מאהבה, וכן שמירת שבת כהלכתו, וכן למוד התורה הק', הם גומרין שנמחק כל העון והחטא לגמרי ולא נשאר אף חלק השוגג כלל וע"כ יכולין ע"י זה לזכות לגאולה העתידה (הנצחיות) [הנצחיות] משום דע"י זה יקויים דכל הרשעה כולה תכלה היינו השטן וכת דיליה יבוערו מן העולם לגמרי וכמו שכתבתי מזה בפתח השער לספרי נחל יצחק השני [אות י"א וכ"א] ע"ש. ולפ"ז יש להסביר על נכון למה דאמרו דכל שנה שאין תוקעין בתחילתה מריעין בסופה, ופירשו לאו דאיקלע בשבתא אלא דאתיליד אונסא וקושיית המ"ז דהא אונס רחמנא פטריה. ולפי מה שנתבאר א"ש והוא, ד"ל דאף דאונס רחמנא פטריה מ"מ הא לא תקעו ולא היה ערבוב השטן, ומה בכך דהיה זה ע"י אונס הא עכ"פ לא תקעו ולא ערבבו השטן א"כ היה לו כח ויכולת לקטרג וע"כ ממילא מריעין כו' דמי יאמר זכיתי לבי ומי יעמוד בדין כו' ובתפלותינו אנו מתפללים הם קטיגור כו', וע"כ יש לחוש מקטרוג השטן כיון דלא איערבב השטן עכ"פ אף דהוי מצד אונסא.

כה) אכן כשחל ר"ה בשבת או אף דלא תקעו ג"כ איערבב השטן, לפי דהא מה דאין תוקעין בשבת ומבטלין למצוה דאורייתא דיש לנו פעם אחת בשנה העשה לתקיעת שופר מדאורייתא דזהו משום גזירה דשמא יעבירונו כו', וכיון דרואה השטן דאף במצות שופר החביבה מאוד דזכו לזה פעם אחת בשנה ומ"מ מבטלין אותה משום חשש דשמא יעבירונו ויכשלו בחילול שבת החמור וע"כ מבטלין למצות עשה, וזהו מורה ומוכיח דהם זהירין בשמירת שבת כהלכתו ועושין גדרים וסייגין לבל יכשלו אף בשוגג בחטא חילול שבת וע"כ בהיל השטן ע"י זה. דכבר נתבאר דע"י שמירת שבת כהלכתו זוכין לגאולה (הנצחיות) [הנצחיות] דיבוער השטן וכת דיליה לגמרי, והוי כמו בעת שתוקעין שני פעמים דזהו לערבב השטן ע"י מה שרואה דמחבבין המצות ועושין תשובה מאהבה דבהיל. וה"ה ע"י מה שרואה כי זהירין בשמירת שבת ועושין סייגין וגדרים דבהיל לגמרי ומטא זמניה למיתבלע אף דלא יעשו תשובה מאהבה, כי מעלת שמירת שבת היא גדולה מאוד וכפי שנתבאר וע"י זה יזכו דעולתה תקפץ פיה וכל הרשעה כו'. אכן אותם שמחללים שבת בזדון ובשאט נפש אוי להם ולאותה בושה וכלימה ואין להם עצה כלל להנצל מן קטרוג השטן דהא אינם חוששין לשמא יעבירונו, ואדרבה בעון חילול שבת גופא הם נותנין כח ואומץ להשטן וכת דיליה שמקטרגין עליהם למאוד ומי יודע אחריתם חלילה אם לא ישובו מדרכם הרעה ויראו לתת ללבם ולהתבונן היטב ולעזוב דרכם הרעה וישובו לה' בעזבם חטאם וה' יהיה בעזרתם והבא לטהר כו'.

וכ"ז מה שכתבתי אתי שפיר ביותר לפי מה דנתבאר למעלה דשוגג חוזר מעורכי המלחמה ואינו יכול לנצח שונאיו, וה"ה במלחמת היצה"ר כשנשאר חלק השוגג אינו יכול לנצחו רק כשנמחק חלק השוגג או

15. ע"י עוד פתח השער לנחל יצחק ח"ב אות יא.

יקויים כל הרשעה תכלה והכל כנ"ל. וזהו כוונת הכתוב [תהלים כז, א] אורי וישעי ממי אירא היינו העבירות שירא מהם יתחפכו לזכויות ויהיו בעוזריו אז בקרוב עלי מרעים צרי ואויבי כשלו ונפלו דינצחם, וקצרתו.

כז) ובירושלמי למכות (פ"ב הלכה ו') איתא שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו א"ל חטאים תרדף רעה שאלו לנביאים חוטא מהו עונשו א"ל הנפש החוטאת היא תמות שאלו¹⁶ לתורה חוטא מהו עונשו אמרה יביא קרבן ויתכפר שאלו לקב"ה חוטא כו' א"ל יעשה תשובה ויתכפר לו היינו דכתיב [תהלים כה, ח] טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך יורה לחטאים לעשות תשובה. והמאמר הזה מוקשה מאוד וכמו דגלאו המפרשים בביאור הירושלמי הזה. והנלע"ד בכוונתם בהקדם המדרש סוף איכה [פרשה ה פ' כא] על פסוק [איכה ה, כא] השיבנו ה' אליך כו' דקב"ה אומר שלכם היא כדכתיב [מלאכי ג, ז] שובו אלי ואשובה אליכם וישראל אומרים שלך היא כדכתיב [תהלים פה, ה] שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו הה"ד כקדם כימי אדם או כימי משה כו'. וכוונתם משום דלכאורה הדין נותן דלא יקובל תשובת החוטא דהא בני ישראל מקרי קדושים כדכתיב [ויקרא יט, ב] קדושים תהיו, ודבר שבקדושה קי"ל בנראה ונדחה דאינו חוזר ונראה. אך באמת אינו כן לדינא, דהא במה דהוי דבר בידו לתקן קי"ל דחוזר ונראה וכמבואר בזבחים (דף ל"ד ע"ב) ובסוכה (דף ל"ג ע"א) ובתוס' [סוכה שם ד"ה נקמם], ועיין מזה בספרי באר יצחק חלק אורח (סי' ט"ו [ענף א]), ותשובה הא הוי דבר שבידו, וע"כ אף דנדחה בעת שחטא עכ"ז לאחר עשיית תשובה חוזר ונראה ונתחבר לאביו שבשמים.

כז) וזהו שאמר הקב"ה שלכם היא א"כ הוי זה בידינו, דאף דאלמלי קב"ה עוזרו לא היה יכול לעמוד במלחמות היצה"ר, מ"מ כיון דהקב"ה עוזרו הוי זה דבר שבידינו וחוזר ונראה ומהני אף תשובה מיראה. אבל אנו אומרים שלך היא משום דאלולי קב"ה עוזרו לא היה יכול לו וע"כ מקרי זה דבר שאינו בידו ובעצמו לעמוד במלחמות היצה"ר, וע"כ אנו מבקשים מן השי"ת שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו, וכיון שלא תהיה בכעס עלינו א"כ מה שנשוב אליך יהיה במדריגת תשובה מאהבה ואז לא שייך כלל לומר נראה ונדחה כו', כיון דאחר שנעשה תשובה מאהבה ויהיו זדונות כזכויות א"כ אינלאי מילתא למפרע דלא נדחו מעולם. וע"כ אנו מבקשים החזירנו בתשובה שלמה שתטהר לבנו לעבוד אותך מאהבה. וזה שסיים כימי קדם כימי אדם הראשון שקודם אכילת עץ הדעת היה אז חרות מן מלחמות היצה"ר והיה עובד מאהבה, וכמו כן כימי משה בעת שעמדו על הר סיני דפסקה זוהמתן והיו אז עובדים מאהבה, א"כ לא היה בכח"ג שום דיחוי מעולם כלל, והארכת מזה במק"א.

כח) וזהו כוונת הירושלמי דפ"ב דמכות הנ"ל דאמרו שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו א"ל חטאים תרדף רעה, הכוונה לפי מה דנתבאר דע"פ חכמת התורה וכפי הדין דדבר שבקדושה דנראה ונדחה אינו חוזר ונראה, וכיון דמבואר דיצרו מתגבר עליו ואלולי קב"ה עוזרו כו', וכן מבואר דישראל מקרי קדוש ובדבר דאינו בידו אינו חוזר ונראה לאחר דנדחה מקדושתו בעת שחטא בעונות החמורות, א"כ לפ"ז הדין דלא יהיה מהני תשובה רק חטאים תרדוף רעה ויסורים ממרקין וכצרוף כסף וע"י יסורין הרבים אז הם נטהרין אבל תשובה לכד אינו גומר הכפרה. ויש לומר דזה הטעם מה דאמרו ביומא (דף פ"ו ע"א) דארבע חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש כו', דבעבר על חמורות תשובה וי"כ תולין ויסורין ממרקין וגומרין הכפרה, ויש להאריך בזה.

כט) וכן יש להסביר מה דאמרו שם שאלו לנבואה כו' והשיבה הנפש החוטאת היא תמות, דהכוונה הוא ע"פ מה דנתבאר לעיל במה דאמרו גדולה תשובה שדוחה ל"ת כו', משום דמן הדין נותן דלא יהיה מועיל העשה דתשובה לדחות להל"ת דאת זנית רעים רבים כדכתיב בירמיה הנביא [ג, א] הן ישלח

16. הא דשאלו לתורה אינו בירושלמי שם והובא בילקוט שמעוני תהלים רמז תשכ.

איש את אשתו כו' ואת זנית [וגו'] ושוב אלי, דהא איתא ביבמות (דף י"א ע"א) דטומאה כתיב גבי זנות וכעריות הוי וע"כ אין העשה דחי לה. וע"כ השיבה הנבואה דידעה דכנסת ישראל יש להם דין אישות עם הקב"ה וע"כ בזנות מיתסרא לבעלה ולא מהני תשובה מיראה, וכמו שכתבתי לעיל להסביר זה דכיון דבתשובה מיראה זדונות כשגגות ונשאר עדיין חלק השוגג, ואמרו בסנהדרין (דף ל"ט ע"א) דאלהיכם כהן ובכהן הא אף בשוגג מיתסרא לבעלה, וע"כ מצד הדין אינו מועיל תשובה לכפר לפי דאינו יכול להדבק בהשי"ת רק מיתה גומר הכפרה לפי דבחיים חיותו מיתסרא לבעלה, וזהו שהשיבה הנבואה דהנפש החוטאת היא תמות דדוקא מיתה גומרת הכפרה.

ל) ובקצרה יש לומר דזהו כוונת ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש, עבר על עשה ועשה תשובה כו' עבר על ל"ת ועשה תשובה תשובה תולה ויוה"כ מכפר עבר על כריתות ומיתות ב"ד תשובה ויו"כ תולין ויסורין ממרקין כו' ובחילול השם כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר [ישעיה כב, יד] אם יכופר העון הזה עד תמותו. ד"ל המעם הוא דבחמורות נדחו מן קדושתן לגמרי ושייך בזה לומר נראה ונדחה אינו חוזר ונראה ע"י תשובה לבדה רק ע"י יסורין כו'. וכן לפי מה דנתבאר דטומאה כתיב בה ומצד הדין אין העשה דוחה ליה רק ע"י מיתה נגמר הכפרה, וע"כ בחמורות ביותר לא מהני גם היסורין לגמור הכפרה אלא ע"י מיתה נגמר הכפרה ומתעלה נשמתו לאחר מיתתו. ולכן השיבה הנבואה הנפש החוטאת תמות, וזהו כפי דכתיב בנבואת ישעיה (כ"ב שם) אם יכופר העון הזה עד תמותו, והמעם הוא דכיון דהוי עון חמור ע"כ אינו יכול להדבק להשי"ת רק לאחר מיתתו ואז זוכה למעלת ואתם הדבקים כו', אבל היכא שלא חטא בעונות החמורים זוכה למעלת ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום, אף בחיים חיותן בעודן בגופן ג"כ זוכין למדרגה זו.

לא) וכן יש לומר בקצרה לפי זה דתשובת החכמה דהשיבה חטאים תרדף רעה היה הכוונה למה שהיה דורש ר' ישמעאל דבעבר על כריתות כו' תשובה ויו"כ תולין ויסורין ממרקין, וזה שהשיבה חטאים תרדף רעה דהיסורין הרודפין אותם הם גומרין הכפרה. וכן תשובת הנבואה דהנפש החוטאת תמות הכוונה הוא בעבר על החמורות ביותר כמו חילול ה' דלא נגמר כפרתו עד שימות משום דלא נמחק חטאו לגמרי עד אחר מיתתו דאז נגמר הכפרה ע"י תשובה. ובאמת בתשובה מאהבה דנמחק גם חלק השוגג לגמרי בזה תשובה ויו"כ מכפרין גם על החמורות בלא יסורין, וכמו שכתבתי בפתיח השער לנחל יצחק השני (אות י"ב) דכל הך סוגיא דיומא בארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש מיירי בתשובה מיראה דכיון דנשאר עדיין חלק השוגג ע"כ בעי יסורין ומיתה כמבואר שם בארוכה.

לב) וזהו כוונת הירושלמי למכות שם דשאלו לתורה חוטא כו' והשיבה יביא קרבן ויתכפר, דזה תמוה בלא"ה דהא קרבן חטאת אינו בא על המזיד רק על השוגג והא מיירי בחטא בזדון כדאמרו שם דהחכמה והנבואה השיבו חטאים תרדף רעה וכן נפש החוטאת תמות דז"א רק בזדונות. וע"כ מוכח דהך יביא קרבן ויתכפר קאי בקרבנות יוה"כ דמכפרים אף על חמורות בעשה תשובה וכמבואר בפ"ק דשביעות [יב, ב] וכמש"כ הרמב"ם (הלכות תשובה פ"א הלכה ב). [ומה שאמרו לשון יחיד יביא קרבן הכוונה הוא לפי מש"כ במק"א דמעלת הציבור הוא כשהם באחדות וקצרתין. וזה היה בזמן שהיה בהמ"ק קיים והיה אז קרבנות יוה"כ דהיו מכפרים אף על החמורות ע"י תשובה ובלא יסורין כלל, אבל בזמן שאין בהמ"ק קיים ואין לנו קרבנות ציבור כלל אז אין לנו עצה להנצל מן יסורין בעבר על החמורות וכמבואר ביומא (דף פ"ז שם) ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש כו'.

לג) וזהו כוונת הירושלמי שם במכות שאלו לקב"ה חוטא כו' א"ל יעשה תשובה ויתכפר היינו דכתיב על כן יורה חטאים בדרך יורה לחטאים דרך לעשות תשובה. הכוונה הוא, דבש"ס דילן ביומא (דף פ"ז שם) אמרו דבזמן הזה שאין לנו שעיר לכפר יש לנו ארבעה חלוקי כפרה כנ"ל. ובעבר על העונות

החמורות אף דעשה תשובה לא נגמר כפרתו בלא יסורין ובחילול ה' עד שימות. וזהו כוונת המדרש איכה (בפתיחתא י"א) אילו זכיתם הייתם קוראים ויוקרא מז, לן כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל המאיתכם כו' עכשיו שלא זכיתם אתם קוראים [איכה א, ט] טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה כו' ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב. משום דבזמן דבהמ"ק היה קיים היו מכפרים הקרבנות לגמרי גם על חלק השוגג, וזה שאמר לטהר אתכם מכל המאיתכם אף על השגנות דחטא היינו שוגג. משא"כ בזה"ז אף דעושה תשובה מ"מ לא נגמר הכפרה לגמרי ע"י תשובה ונשאר עדיין חלק השוגג ולכן אינו יכול לנצח את שונאיו השמן וכת דיליה, וכמש"כ לעיל [אות א] דגם בחטא שוגג חוזר מעורכי המלחמה ואינו יכול לנצחו. ולכן אמר טומאתה בשוליה, דנשאר עדיין חלק החטא קצת. וע"כ סיים ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב. ובענין לזה להשמן וכת דיליה דעל ידיהם באים היסורין על האדם דעולה ומשטין ויורד ונוטל נשמתו, כי ע"י חלק העון הנשאר נותנים לו כח ועוז כידוע ואין לנו לפי הנראה עצה להנצל מן היסורין עדיין. וזהו שאמר טומאתה בשוליה כו' ואין מנחם לה כו', כי אף מן כפרת יוה"כ לא נגמר עדיין הכפרה וע"כ אין לנו מנחם והכל כנ"ל. וזהו שאומרים [בסליחות] לוקה ומשתלמת בעון שולים, וקצתתי.

ל"ד) אכן בירושלמי יומא סוף פ"ח [נהלכה ז] איתא אמר ר' יוחנן דבזמן שאין שעיר המשתלח היום מכפר. הרי דס"ל להירושלמי דגם בזמנינו שאין לנו קרבנות יוה"כ דעצומו של היום מכפר בעשה תשובה גם על החמורות, דעצומו של יום דינו ככל קרבנות ציבור בכפרתו כיון דלא אפשר לנו בקרבנות. וכן יש להסביר זה בטוב טעם לפי מאמרם בסוף מגילה [לא, ב] דקב"ה אמר לאברהם דאף בזמן שאין בהמ"ק קיים כשיהיו עוסקים בקרבנות אני מעלה עליהם כאלו הקריבו הקרבן וכדכתיב [הושע יד, ג] ונשלמה פרים שפתינו. א"כ ה"ט שייך גם בקרבנות ציבור דאם יהיו עוסקים בהלכות קרבנות יוה"כ יהיה נחשב כאילו הקריבו. אך יש לחלק דיחיד שאני לפי מאן דאמר ביומא (דף ל"ה ע"ב) דיחיד שהתנדב ומוסר לציבור דלא מהני משום דהייש שמא לא ימסרם יפה, א"כ להך מ"ד יש לומר דדוקא בקרבנות יחיד נחשב כאילו הקריב לקרבן חטאת, וכן תשובת ציבור ביחד מהני משום דהוי בידם להביא לקרבנות ציבור והוי כהקריבו, משא"כ תשובת יחיד כיון דלא יהיה יכול למסור לציבור ע"כ לא מהני תשובתו ויוה"כ לכפר לגמרי רק ע"י יסורין ומיתה כנ"ל.

ל"ה) ועפ"ז בארתי לכוונת הפסוק [הושע יד, ב—ג] שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעוניך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקה טוב ונשלמה פרים שפתינו. הכוונה הוא ע"פ הא דיומא (דף פ"ו ע"א) דתשובה מגעת עד כסא הכבוד ולא עד בכלל, וזהו בתשובת יחיד משא"כ בתשובת ציבור הוי חיבור ממש להשי"ת כדאמרו שם¹⁷. והטעם י"ל דבתשובת יחיד דנשאר חלק השוגג עדיין ע"כ אינו יכול להדבק רק עד ולא עד בכלל וכמש"כ לעיל [אות ז] דאלוקים כהן ובכהן גם בשוגג מיתסרא. וזה שאמר שובה ישראל בלשון יחיד דתשובת יחיד לא יהיה רק עד ה' ולא עד בכלל, והטעם כי כשלת בעוניך דנשאר עדיין חלק השוגג ולכן אינו יכול להדבק בה' ממש ונתן עצה היינו קחו עמכם דברים, דתראו להשתדל למעלת אהבת ריעיו ולהתחבר עם כלל ישראל ויהיה תשובת ציבור, כי כל זמן שלא יהיה שלום בינו ובין אחרים אין לו דין ציבור, רק כשתקחו עמכם דברים ולפיים את חביריו ואז ושובו אל ה', דיהיו יכולין להתחבר לה' ממש כדכתיב ואתם הדבקים בה' כו'. ואז כל תשא עון, דכל העון יומחק ולא ישאר אף חלק השוגג. וקה טוב, דיהיו נחשבים לזכיות. והטעם מסיים ונשלמה פרים שפתינו, משום דבתשובת הציבור יהיה נחשב כאילו קרבנות ציבור כיון דהוי זה בידם וע"כ נגמר כל הכפרה דלא נשאר שום כתם עון כלל וע"כ יהיו יכולים להשיג מעלת ושובו אל ה' ממש.

17. ע"פ גי' העין יעקב הובא במסורת הש"ס בסוף העמוד.

ל"ו) ובספרי באר יצחק חלק או"ה (ס" כ"ז) כתבתי דיש לומר אף לפי המבואר בר"ה (דף ז' ע"א) דלא חיישינן שמא לא ימסרם יפה גם בעבודת ציבור וכמש"כ התוס' ישנים ביומא (דף ל"ה ע"ב ד"ה ובלבד. ננדפס בדף ל"ז ע"ב) והמל"מ (הלכות שקלים פ"ד הלכה ו'), מ"מ אפשר לדון ולחלק דשאני קרבנות יוה"כ דכיון דמכפרים על קלות אף דלא עשה תשובה וכמש"כ הרמב"ם (הלכות תשובה פ"א הלכה ב) וגם באומר לא יכפר לי יוה"כ ג"כ מכפר על קלות וכמש"כ בספרי שם בארוכה, וע"כ לא מקבלין לקרבנות יוה"כ מן יחיד אף דמוסר ומזכה לכל הציבור, לפי דשמוא יש איזה [חוטא] [חטא] ואומר לא יכפר לי יוה"כ דכיון דעיקרו הוא ע"י הזכוי א"כ הא בכל זכייה יכול למחות כשגודע לו הזכייה ואין מזכין לו בע"כ, ובאמת התורה חש לתקנת החוטא. וע"כ בעינן דיהיו קרבנות ציבור מן של ציבור ואז מכפר לו אף באומר לא יכפר לי יוה"כ וכמו שכתבתי בספרי שם ע"פ הך דכריתות (דף ז' ע"א) אליבא דרבי וה"ה לרבנן בקלות, וכעין הא דיומא (דף נ"א ע"ב) דאי לאו דקנו בגווייהו היכי מכפר להו ע"ש. ולפ"ז לא שייך לומר ביחיד שעשה תשובה דיכפר לו יוה"כ בלא הקרבנות כשחטא על החמורות, משום דבלא יסורין לא נגמר כפרתו וכפי ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש, משום דלא הוי בידו לבד לומר דהוי כאילו הקריב לקרבנות יוה"כ רק תשובת הציבור שאני כנ"ל.

ל"ז) אכן לדינא לפי מה דפסק הרמב"ם (פ"ה הלכות כלי המקדש הלכה ז') דכל קרבנות ציבור שהתנדב יחיד ומסרן כשרים, ומשמע דאף בשעיר המשתלח ג"כ כשר. והטעם הוא כמש"כ בספרי באר יצחק חלק או"ה (ס" ב' ענף ד') דבזכות גמור לא מצי למחות, ואין לנו זכות גמור יותר מן כפרת יו"כ. ולפ"ז מהני גם בקרבנות יו"כ מה שיתנדב היחיד ומוסרן לציבור. א"כ גם בתשובה ביחיד ג"כ י"ל דנחשב כאילו הקריב לקרבן יו"כ, וע"כ שפיר אמרו בירושלמי דאם אין קרבן עצמו של יום מכפר, משום דגם ביחיד דיינינן אף בקרבנות יו"כ ונשלמה פרים שפתינו, וכשעוסק בהלכות קרבנות יוה"כ וגומר בדעתו דכשיבנה בהמ"ק יתנדב לזה אזי קרינן גם בזה להך ונשלמה פרים שפתינו.

ל"ח) ולפ"ז י"ל דהירושלמי דמכות דאמרו דקב"ה השיב דיעשה החוטא תשובה ויתכפר, זהו משום דהירושלמי אזיל לשיטתו דס"ל דהירושלמי ביומא דאף כשאין בהמ"ק קיים עצומו של יום מכפר ע"י תשובה. והנה תשובת התורה היה דיביא קרבן ויתכפר דמשמע דדוקא ע"י הקרבן אבל בזה"ז דליכא קרבן אין שום עצה להחוטא להנצל מן היסורין. וע"י השיב הקב"ה דגם היכא דליכא קרבן ג"כ מהני תשובה, והעיקר דיקבל עליו דכשיבנה בהמ"ק יביא חטאת שמינה ולכל הקרבנות יוה"כ. וכש"כ (בתשובות) [בתשובות] ציבור דודאי בידם להביא לכל קרבנות יוה"כ דע"כ קרינן בהו ונשלמה פרים שפתינו וכדאמרו בירושלמי דאם אין שעיר היום מכפר. ובירושלמי מכות שם דאמר הקב"ה יעשה תשובה ויתכפר מסיים הה"ד ע"כ יורה חטאים בדרך יורה לחטאים דרך לעשות תשובה. הכוונה דשם בירושלמי לעיל אמרו בשם ר' פינחס טוב וישר למה טוב שהוא ישר כו', דכתבתי במק"א הביאור דלכן מחשבה טובה כמעשה לפי דקב"ה עוזרו (בעשיות) [בעשיות] המעשה ונותן ליעף כח, וע"כ מחשבה טובה כמעשה דאנן סהדי דאם יודמן המעשה לידו דיעשה כיון שקיבל במחשבה מהורה לעשות כשיבא לידו וכן בעסקו בתורה וכמש"כ בפתח השער לנחל יצחק השני (אות ז' ח' ט') ע"ש.

ל"ט) וזה שאמרו למה טוב דמחשבה טובה כמעשה, זהו מפני שהוא ישר, דקב"ה עושה לו החסד ועוזרו א"כ העיקר הוא מחשבתו המהורה וכמו שהארכתי בספרי שם. וע"כ מסיים שם בפסוק יורה חטאים בדרך, וע"כ יורה להם דרך לעשות תשובה דכיון דמקבל במחשבתו ובכוונה עצומה לעשות תשובה אז יעזור לו הקב"ה לעשות התשובה בפועל, וכיון דעיקר (עשיות) [עשיות] תשובה אלמלי עוזרו כו', ממילא שייך כן גם על מה שמקבלין על עצמן להקריב קרבנות דיוה"כ כשיבנה בהמ"ק דזה ג"כ נחשב כמעשה וכאילו הקריבו ונשלמה פרים שפתינו, כיון דמכניס לזה במחשבתם בלב שלם, וע"כ התשובה וע"י עצומו של יוה"כ מכפר לגמרי בכפרה שלמה אף על החמורות. כן יש לומר לפי שיטת הירושלמי ביומא.

(מ) אכן לפי שיטת ש"ס דילן בסוף יומא דבוה"ז דאין לנו קרבנות יוה"כ, אין לנו עצה במה להיות ניצל מן יסורין בעבר על כריתות ומיתות ב"ד וכמו שהארכתי מזה בפתח השער לספרי נחל יצחק [אות יא והלאה]. וע"ז יש לומר דזהו כוונת הפסוק דרחק ממני מנחם משיב נפשי אוי לנו כו' וכמו שהארכתי במק"א. אך לפי מה שנתבאר לעיל דבתשובת ציבור יש לנו עצה להנצל מהיסורין אף בזה"ז משום ונשלמה פרים שפתינו ע"כ עלינו להשתדל לשוב לה' בתשובת ציבור.

(מא) ועוד י"ל בזה, מצינו בכמה דוכתי לחלק דגדול מעלת תשובת ציבור וכדאמרו בר"ה (דף י"ז ע"ב) דתשובת ציבור מקרע גז"ד. ובספרי נחל יצחק בפתח השער [אות יב] כתבתי שם דתשובה מאהבה מקרע גז"ד. וחזינן דבציבור יש להם כח אף בתשובה מיראה כמו בתשובה מאהבה של היחיד. לפ"ז נראה דבתשובת ציבור אף מיראה נמחק גם חלק השונג לגמרי, משום דתשובת הציבור כחה כמו תשובה מאהבה של היחיד דנמחק גם חלק השונג לגמרי. וכן מוכח מהא דיומא (דף פ"ו ע"א) דר' יוחנן אמר דתשובה מגעת עד כסא הכבוד ולא עד בכלל, והקשו דהא אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה ל"ת כו' ומשני הא ביחיד הא בציבור. והסבר הענין הוא לפי מש"כ לעיל [אות טז] דכיון שנשאר עדיין חלק השונג דזדונות נעשו לשגגות וע"כ אינו יכול להגיע ולהתחבר ממש לכסא הכבוד רק עד ולא עד בכלל, משא"כ בציבור דנמחק גם חלק השונג ע"י תשובתם ע"כ יכולין להגיע למדרגת ואתם הדבקים בה' כו' ולהתחבר ממש להשי"ת.

(מב) וביותר מצינו בתענית (דף ח' ע"א) דתפלת ציבור אף דויפתוהו בפיהם כו' ואעפ"כ והוא רחום יכפר כו', ובתפלת יחיד אינה נשמעת אא"כ משים נפשו בכפו כו', וע"כ ודאי דכח תשובת הציבור מיראה מועיל למחוק חלק השונג וכמו תשובה מאהבה ביחיד לכה"פ, דבציבור אין מעכב המחשבה כ"כ. ועפ"ז בארתי הפסוקים באיכה (ג' ל"ט—מ"ג) מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' נשא לבבנו אל כפים אל בשרים נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת. והוא, דלפי מה דנתבאר דביחיד דנשאר חלק השונג וע"כ אינו יכול לזכות למעלת ואתם הדבקים כו' רק עד ולא עד בכלל, וע"כ אף בעשה תשובה על החמורות מ"מ בעינן יסורין ומיתה לגמור הכפרה, משא"כ בציבור דבעושי תשובה נמחק כל העון והחטא לגמרי וע"כ זוכין למעלת ואתם הדבקים כו' חיים כולכם היום, היינו היום ובחיותם משא"כ ביחיד דוקא לאחר מיתתו דאז נגמר הכפרה.

(מג) וע"פ כ"ז יש להסביר כוונת הפסוקים הללו דזהו שאמר המקונן מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו, היינו דאף בעושה תשובה היחיד מ"מ צריך עדיין יסורין וכיוצא בהשתדלות ולגמור להכפרה, וזה שאמר מה יתאונן אדם חי דבכל ימי חייו צריך להתאונן ולהשתדל לכפרת חטאו, היינו חלק השונג דנשאר מן העון אף בעשה תשובה מ"מ בעי יסורין ומיתה למרק אבל בכל ימי חייו צריך לקונן ולהשתדל בכפרתו. וע"כ נתן עצה דנחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה', היינו להשתדל שיהיה תשובה בציבור. וע"כ אמר מתחילה לשון יחיד ואח"ז אמר לשון רבים דנחפשה ונחקורה ונשובה עד ה', דהא נתבאר דבציבור אף בתשובה מיראה דהדין הוא דאינה מגעת רק עד ה' ולא עד בכלל, מ"מ נתקיים בהם מעלת ואתם הדבקים בחיבור גמור לאביהם שבשמים, וע"כ אמר ונשובה עד ה' דאף דיעשו תשובה רק מיראה דאין בכחה רק עד ה', מ"מ כח הציבור עדיף דיתחברו ע"ז אל ה' ממש. וזה שסיים נשא לבבנו אל כפים אל בשרים, היינו אם יעשו תשובה שלמה ובלבב שלם בעת שיתפללו וכפי' רש"י שם [ד"ה נשא], אז ישיגו למדרגת אל אל בשרים הכוונה דיתחברו בחיבור גמור לאביהם שבשמים אף ע"י תשובה מיראה רק שיהיה בלבב שלם.

(מד) ומפרש הטעם נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת, הכוונה דכבר נתבאר דלכן ביחיד בעינן יסורין לגמור הכפרה משום דנשאר עדיין קצת חטאו ועדיין באיסורא קיימא לבעלה, משא"כ בציבור דנמחק לגמרי וע"כ יכולים להתחבר ובמעלת ואתם הדבקים כו' חיים כולכם היום, היינו גם

בחיותם וחיות ממש, ולא יצטרכו ליסורין בגמר הכפרה וכן למיתה ח"ו כי מיד (בעשיות) [בעשיית] תשובה יחזירו לה' כיון דלא קרינן בהו נכתם עונך לפני וגם חלק השונג נמחק לגמרי.

ונקדים הפסוק בירמיה (נ' פסוק כ') בימים ההם [וגו'] יבוקש עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה כי אסלה לאשר אשאר. דביאורו הוא דבעושי תשובה מיראה דנמחק חלק המזיד ע"י תשובה וע"כ איננו רק חלק שונג נשאר, רק דקב"ה עושה חסד דלא ימצאו, וזהו כוונת הפסוק [תהלים נא, יא] הסתר פניך מחטאותי וכל עונותי מחה וכן פסוק [ישעיה מג, כה] אנכי [אנוכי הוא] מוחה פשעך [למעני] וחטאותיך לא אזכור, וקצתו. וסולח הקב"ה לחלק הנשאר מהעון ע"י יסורין. ואנו מבקשין ע"ז ואומרים [בסיום הסליחות] ברחמיך נפישין אסי לכאבין כו', וכמו דאומרים [בפיוט היום הרת עולם] אם כבנים רחמנו כו' ואם כעבדים כו', דמבקשין דיהיה גמר הכפרה בחסד, וכמו דאומרים [בסיום שמו"ע ליו"כ] מרק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין כו' וכמשי"כ המפרשים. וזה שאומרים [בסליחות] וסלחת לעוני כי רב הוא, כי חטאנו בחמורות ולא מהני תשובה לבדה רק ע"י יסורין ורחמי ה' שיהיה ביכולתנו לסבול זה כו'.

ונקדים לירושלמי ברכות (פרק ו' הלכה א') ר' אבון בשם ר"ל אמרת לה' אתה טובתי בל עליך [תהלים טז, ב] אם (אמרת) [אכלת] וברכת כביכול כאלו משלך אכלת. ופירוש ספר החרדים בירושלמי שם [ד"ה אמרת] בזה"ל כשמברך ברוך אתה כו', הקב"ה משיב טובתי בל עליך שאינה שלי הטובה שנתתי לך אלא שלך שקנית אתה בברכותיך עכ"ל. וכן פ"י הפני משה שם [ד"ה כאילו משלך] ששוב אין טובתי עליך להחזיק לי טובה עכ"ל הפ"מ.

מה וזהו כוונת הפסוק נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת, הכוונה הוא לפרש למה דאמר לעיל נשא לבבנו כו' אל אל בשמים, דמיד דנכין לתפלה ולעשות תשובה נהיה זוכין מיד להגיע למעלת ואתם הדבקים כו' חיים כולכם היום אף שחטאו בחמורות. והטעם הוא דדוקא ביחיד דבזה לא מהני התשובה לבד למהוק כל העון לגמרי ובעי יסורין ומיתה לגמור הכפרה וכל זמן דלא נגמר הכפרה עדיין נכתם עונו וכדכתיב בתהלים (נ"א ד—ה) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד ומבקש הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני ע"י יסורין כו', וע"כ אינו יכול להגיע למעלת ואתם הדבקים כו' מיד לאחר (עשיות) [עשיית] התשובה רק לאחר שיסבול יסורין או מיתה ח"ו. אבל תשובה בציבור שיתוודו ביחד ויאמרו נחנו פשענו ומרינו, אז אתה לא סלחת ואין אנו צריכים למה דאמר [ירמיה ג, כ] כי אסלה לאשר אשאר, לפי דע"י תשובה בציבור לבד ומיד יומחק כל העון והחטא לגמרי, אז אנחנו בעצמינו ע"י מעלת תשובה גומרין לכל הכפרה ונסלה החטא מיד ע"י. וזהו כעין מה דאמרו בשו"ע או"ח (ס"י רס"ז סעיף ג') דבשבת אין לבקש שישמור אותנו לפי דהשבת שומר אותנו יע"ש.

מו וכמו כן יש לומר בתשובת ציבור דא"צ לבקש ע"ז רחמים או יסורין וכמו דאומרים אם כבנים רחמינו כו' וכדכתיב (בתהלים נ"א שם) כרוב רחמיך מחה פשעי הרב כבסני מעוני ומחטאתי כו', כי ע"י תשובת ציבור נמחק כל החטא לגמרי מיד אף בלא יסורין כלל. ועי' מדת הדין אף בלא מדת החסד והרחמים ישיגו למעלת ואתם הדבקים חיים כו' מיד לאחר (עשיות) [עשיית] התשובה. וזה שאמר אתה לא סלחת דאין צריכים לבקש סליחה ע"י רחמים או יסורין ברחמים כנ"ל, וכעין הך דירושלמי בפסוק טובתי בל עליך וקאי זה על מה שאמר מקודם נחנו פשענו ומרינו היינו בתשובת ציבור.

ולכאורה יש להעיר על מה שכתבתי לעיל [אות מג] דהך פסוק נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים דמיירי בתשובת ציבור, דהנה בתענית (דף ה' ע"א) אמרו דהך פסוק נשא לבבנו אל כו' מיירי ביחיד, דאילו בציבור הא כתיב [תהלים עח לו—להן] ויפתוהו כו' והוא רחום יכפר כו' ע"ש, אך הא ידוע דאין משיבין על הדרוש. וגם יש מקום לפרש כעין הנ"ל ע"פ שינוי קצת אף לפי פשט הגמ' אך עת לקצר.

מז) וזה לשון הרמב"ם (פ"ו הלכות תשובה הלכה ו') גדולה תשובה כו' אלי תשוב אם תחזור בתשובה כי תדבק כו' אמש היה מובדל כו' והיום הוא מודבק בשכינה שנאמר ואתם הדבקים כו' עכ"ל. ומשמע דס"ל להרמב"ם דאף בתשובה מיראה נתחבר בחיבור גמור להשי"ת ומשמע דאף בתשובה יחיד כתב כן. ובאמת בראייתו מן פסוק ואתם הדבקים אין לנו הוכחה על תשובת יחיד. ובלא"ה י"ל דמנלן דהך ואתם הדבקים קאי בבעלי תשובה. ובעיקר דברי הרמב"ם י"ל, דהיה גירסתו ביומא (דף פ"ז ע"א) כגירסת הש"ס דר' לוי אמר גדולה תשובה שמנעת עד כסא הכבוד כו' ולא גרס להך דר' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל, וע"כ אינו נחלק הרמב"ם בין יחיד לציבור בזה. אכן לפי גירסת הילקוט ובעין יעקב שם כפי הכתוב בציורו [במסורת הש"ס] מבואר להדיא דיש חילוק בזה בין ציבור ליחיד וכפי שנתבאר, והארכתי בזה ועת לקצר.

מח) ונתבאר דמעלת תשובה בציבור גדולה ביותר ומיד לאחר (עשויות) [עשיית] התשובה מגיעים למעלת ואתם הדבקים כו' חיים כולכם היום ממש, כי גדול השלום. וכבר כתבתי דמעלת הציבור הוא כשנתאחדו הלבבות באהבה זל"ז וכדאמרו בירושלמי (ר"ה פ"א הלכה ג') בפסוק [תהלים לג, טו] היוצר יחד לבם א"ר ברכיה יוצרן רוצה שיהא ליבן יחיד אליו. וכמש"כ לעיל [אות לה] ביאור הכתוב קחו עמכם דברים היינו לפייס זא"ז ואז יתחברו אל ה' ממש ע"י תשובתם. והטעם הוא כמש"כ לעיל [שם] דבציבור שייך ביותר מעלת ונשלמה פרים שפתינו, או משום דבציבור כשיש שלום ביניהם נחשב קיום מצות של כאו"א אשר כל אחד מקיים בעצמו אף שאינו מקיים כל התרי"ג מצות, מ"מ ע"י צירופם של הציבור ביחד נחשב כאילו כל אחד קיים כל התרי"ג מצות, וכמו דפירשתי עפ"י להפסוק [תהלים כט, יא] ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום והארכתי בזה בדרשוטי וקצרתי כעת. ועיין בערבי נחל פ' האזינו [דף קמ"ב ע"ב] בפסוק [דברים לב מו—מז] שימו לבבכם לכל הדברים כו' כי לא דבר ריק הוא מכם כו'. ועפ"י פרשתי לפסוק וקח טוב היינו כי בציבור יש מעלה דיקח טוב של כל אחד ויצורף ללבוש של תרי"ג כו'.

מט) וביותר מצינו בילקוט הושע ד' [רמז תקכ] חבור עצבים אפרים הנח לו רבי אומר גדול השלום אפילו עובדי עבודה זרה ושלום ביניהם כביכול אינו יכול לשלוט בהם שנאמר חבור עצבים כו' אבל משנחלקו אומר חלק לבם עתה יאשמו הא גדול השלום ושנאו המחלוקת עכ"ל הילקוט. ועפ"י פירשתי להפסוק בעמוס (ט, ט) והניעתי בכל הגוים את בית ישראל ולא יפול צרור ארץ. דהכוונה הוא כשיהיו צדורים ומקושרים ביחד במעלת האחדות והשלום אז לא יוכל שום אומה ולשון להזיק להם כלל, כי אין שום שליטה עליהם כלל וכמבואר בילקוט. ומסיים בעמוס שם [פסוק י] בחרב ימותו כל חטאי עמי האומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה, היינו כי רק אותן הפורשים מן הציבור והם חוטאים בעמינו ופורשים מן העם ובוטחים בעושרם ואינם משתתפים בצרת הציבור הם יענשו לבדם, אבל אותן שאינם פורשים מן הציבור ומתאחדים ביחד בכלל הציבור הם לא יענשו אף שאינם זכאים כ"כ לפי שגדול השלום. וזהו כוונת המאמר במנחות (דף כ"ז ע"א) וכן ישראל בהרצאה עד שיהיו כולן באגודה אחת כו', וקצרתי, ועיין מזה בכריתות (דף ו' ע"ב).

נ) ונתבאר דאותן שחטאו בחמורות אף שעושיין תשובה מ"מ לא יוטרדו מיד כי אם לאחר קבלת היסורין, ובמיתה לאותן שחטאו בחילול ה', ולא מהני יוה"כ לבד בזה"י. ואין לנו שום עצה כי אם להתאחד עם הציבור ולא להיות ח"י פורש מן הציבור כי לבד דעונשו גדול הוא כמבואר בתענית (דף י"א ע"א), וזולת זה אין לו שום עצה להיות ניצל מן היסורין, דמי יאמר זכיתי לבי, כי קשה להיות זהיר שלא יכשל בחמורות, דהא עון חילול שבת הוא אינהו ואביזרייהו כמו שכות דרכנן דגם זהו בכלל חילול שבת נחשב. וכן אמרו [כתובות סח, א] דכל המעלים עיניו מהצדקה כאילו עובד עבודה זרה. וכן מצינו בסנהדרין (דף צ"ט ע"א) כי דבר ד' בזה כו' כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק וסיפיה דהאי קרא הכרת תכרת הנפש ההיא וכן מבואר ביו"ד (סי' רמ"ז סעיף כ"ה) וכמו שהאריך בזה הנפש החיים (שער ד' פרק כ"ד).

וכמו כן בחטא לה"ר דאמרו בערכין (דף ט"ז ע"ב) מגדיל עונותיו עד לשמים ומגדיל עונות כנגד עכו"ם וג"ע וש"ד כו' ונאמר יברת ד' כל שפתי חלקות כו', ועוד כיוצא בו. ומי יכול להיות נקי בעו"ה מכל הנ"ל וכיוצא.

וכאשר אין לנו קרבנות יוה"כ ע"כ אין לנו עצה רק להשתדל באחדות עם הציבור, כמו בתפילת ציבור ובכל דבר מצוה של הציבור ולהיות נמנה עם חבריו לדבר מצוה, וכן להשתדל באהבת חבריו בכלל ובפרט במצוה ואהבת לרעך ולא להיות ח"ו בכלל חטאי עמי כנ"ל. ולהשתדל להיות מקושר עם ת"ה העוסקים בתורת ד', וגם זהו בכלל ולא יפול צרור ארץ, דיהיו מקושרים ביחד עם כלל ישראל ועם התורה, וכדאמרו בסוכה (דף ל"ד ע"א) אמר הקב"ה אני אמרתי שיהיו לפני כקח על מים רבים והן שמו עצמן כצפצפה שבהרים, דאינן מקושרים ומחוברים עם כלל ישראל ועם התורה רק בפני עצמן וזהו בכלל חטאי עמי בעו"ה כנ"ל. אבל כשיהיו באחדות אז יזכו למעלת ואתם הדבקים כו', ויזכו ע"י תשובת ציבור למעלת ושובו אל ד' מיד ולא ישאר שום חטא וכתם כלל ויזכו מיד לשכר הנצחי שיבוער השטן והיצה"ר והכת דיליה מהעולם.

נא) ובפתח השער לנחל יצחק [חלק ב אות ח—יב] כתבתי עוד עצה אף בזה"ל להיות ניצל מן יסורין ע"י תשובה כשיעסוק בתורה, וכדאמרו בברכות (דף ה' ע"א) אמר ר"ש בן לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין ממנו כו'. ורשב"ל לשיטתיה דאמר במנחות (דף ק"י ע"א) מאי דכתיב זאת התורה לעולה ולמנחה לחטאת ולאשם דכל העוסק בתורה כאילו הקריב חטאת ואשם כו' כל העוסק בתורה א"צ חטאת ואשם, דמי שעוסק בתורה הו' כהקריב להקרבנות. ולפי מה דמסיק במנחות דכל העוסק בתורה א"צ חטאת ואשם משמע דאף לאותן שלא יעסקו בדיני קרבנות רק בתורה שאינו מענין הקרבנות דג"כ נחשב כהקרבנות הקרבנות, דעצם קדושת התורה מכפרת להעוסקים בה אף על עונות חמורות וכדאמרו בר"ה (דף י"ח ע"א) בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בד"ת כו"ל.

וגם אותן המחזיקים ידי הת"ה בפרנסתם גם הם בכלל עוסקי התורה וזוכין למעלת ואתם הדבקים כו' חיים כולכם היום. וכמבואר בכתובות (דף ק"א ע"ב) דהמהנה לת"ה ומסייעין לת"ה כראוי דזוכין למעלת ואתם הדבקים כולכם. והרמב"ם (פ"ז הלכות תשובה ה"ז) כתב דהבעל תשובה הוא מודבק בשכינה שנאמר ואתם הדבקים כו'. הרי דפירש דזה קאי גם על הבעלי תשובה. וכבר כתבתי לעיל [אות מא] דמי שזוכה למדרגת ואתם הדבקים דנמחק כל חטאיו לגמרי ולא נשאר שום כתם ושונג כלל, דאל"כ לא היה יכול להשיג למדרגה זו. וכן כתבתי מכבר לברר בראיות גודל מעלת מחזיקי התורה והוכחתי כי החזקת ידי לומדי התורה מכפרת אף על עונות החמורות וחברתי קונטרס מיוחד¹⁸ בראיות ברורות ב"ה על גודל מעלתם בקודש כאשר יראה המעיין שם.

גב) ויש לומר דזהו כוונת הפסוק בישעיה (כ"ז ג'—ה') אני ד' נוצרה לרגעים אשקנה פן יפקוד עליה חמה אין לי כו' אציתנה יחד או יחזיק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי. וכפל שני פעמים יעשה שלום כו' שלום יעשה כו'. ולפי מה שנתבאר דמעלת מחזיקים בידי לומדי תורה מכפרת אף על עונות חמורות וכמו קרבנות יו"כ ובתשובה, י"ל דזהו שאמר אני ד' נוצרה לרגעים אשקנה כוס פורעניות משום שחטאו בחמורות וצריכין יסורין לגמור להכפרה ומייסר אותם ברחמים וכמו דאומרים מרק ברחמין כו', והחסד הוא שאינו כועס עליהם משום שאם היה לו חמה היה עונשם מרובה למאוד וכדכתיב בעמוס (ט' ח') כי לא השמיד אשמיד בית יעקב כו'. גם י"ל במה דאמר חמה אין לי כו' ומסיים אציתנה יחד, לפי דאמרו במנחות (דף מ"א ע"א) בעידן ריתחא ענשינן אנשין וע"כ אם היה בכעס היו ענשינן אף הצדיקים בשביל שלא מיהו ועברו על מ"ע דהוכח תוכית, וזה שאמר חמה אין לי כו' אציתנה יחד, דאם היה חלילה

18. אולי כוונת רבינו למאמר בענין חיזוק לומדי תורתנו הקדושה הנדפס בספר עץ פרי בשנת תרמ"א וי"ל מחדש בשנת תשנ"ט, שהאר"ק שם רבינו במעלת החזקת לומדי התורה.

בכעס ובחמה היו נענשים ביחד אף הכשרים וע"כ הוי החסד במה שאינו בחמה. [וזהו רק ע"פ הדרוש, משום דלפי דברי התוס' במנחות (דף מ"א) שם בד"ה ענשיתו אעשה כו', דשא"ה בציצית כו' אבל עשה גמור שאני, ליתא למה שכתבתי. ועיין בשבת (דף ל"ב ע"ב) בתו"י ד"ה בעון ציצית כו' ובתוס' פסחים (דף ק"ג ע"ב) ד"ה ואין לו כו'. וכן ראיתי בבינה לעתים (דרוש י"ב) שכתב כן מסברא וכבר הקדימו התוס' במנחות כנ"ל וקצרתין. וכן יש לפרש כ"ז ע"פ הערכות שנתערבו כל אחד בעד חבירו וכמבואר בסנהדרין (דף מ"ד ע"א), ועיין בשבועות (דף ל"ט ע"א) ובסנהדרין (דף כ"ז ע"ב) והדברים ארוכים ועת לקצור.

נג) ומסיים בישיעה שם או יחזיק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי, דמייעצני עצה להנצל מהיסורין והוא שיראו להחזיק ידי לומדי התורה, ומכל שכן העוסקים בתורה דהם בכלל יחזיק במעוזי בוודאי והתורה נקרא עוז. ומפרש המעם לפי דיעשה שלום לי שלום יעשה לי, דזהו לפי דאומרים בסליחות רחוק ממנו בעונינו שבנו מאהריך כו', דכיון דאנו מתרחקים מן ה' וע"כ ה' מתרחק ממנו א"כ מי יודע עד כמה יהיה המרחק רב הלילה, וזהו כמו דכתב רש"י ברכות (דף ד ע"ב ד"ה זה הסומך) בשם הירושלמי [שם פ"א ה"א] למה הוא דומה לאהבו של מלך כו' מצאו שהפליג אף הוא הפליג כו', וע"כ תעינו ואבדנו ח"ו, וכיון דהוי מרחק רב בין החוטא להשי"ת ע"כ תשובה אינה מגעת רק עד כסא הכבוד ולא עד ממש, אבל בתשובה שלמה או ע"י עסק התורה ובתשובה מיראה או נתחברו לד' ממש, לפי דכמו דאנחנו מצדינו מתקרבים להשי"ת כן השי"ת מתקרב בעצמו אלינו וע"י זה זוכין למעלה ואתם הדבקים כו'. וזה שאמר יעשה שלום לי, דכיון דעושים שלום דמתקרבים מצידם להשי"ת אז עושים שלום לד' שיהיה ע"י זה בשלום עמהם גם מצדו שמתקרב עמהם ג"כ ממש. וזהו שמסיים שלום יעשה לי, דע"י השלום שמשותלים להתקרב לד' יהיו פועלים ע"י שיהיה ד' בשלום עמהם ויהיו זוכין למעלה ואתם הדבקים כו' וע"כ ינצלו מן היסורין וכמו שבארתי לעיל דמי שיוזכה למעלה ואתם הדבקים יהיה נקי לגמרי מכל חטאיו וכלא שום כתם כלל וע"כ יופטר מיסורין לגמרי. וכל זה קאי על מה שאמר למעלה אני ד' נוצרה לרגעים אשקנה כוס פורעניות ולא לאחוז במדת חמה וכעס, והן הן גבורותיו כי רואים לפורעניות רב ח"ו. ונתן עצה שיפטר אף מפורעניות הקל אם יראו להשתדל ולחזק לומדי ועוסקי בהתורה ואמר או יחזיק במעוזי כו'. ובסנהדרין (דף צ"ט ע"ב) דרשו על פסוק או יחזיק במעוזי כו', דכל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה כו', ויש להעמיס דברינו בכוונת הגמ'. וגם הא ת"ח מרבים שלום בעולם א"כ ע"י מעלת עסק התורה נתרבה שלום בעולם. וכבר נתבאר דע"י השלום שבין הציבור זוכין למעלה ואתם הדבקים כו'.

וכן עצם התורה פועלת להתחבר לאביהם בשמים ממש ויש בעסק התורה מעלות רבות להשיג ע"י מעלת ואתם הדבקים כו', ואמרו בילקוט ואתחנן (רמז תתכ"ד) ואתם הדבקים כו' דבוקים ממש כו' אתם ישראל שנדבקתם כו' ונדבקתם לתורה על אחת כמה וכמה כו' שנאמר ואתם הדבקים. וכן מבואר להדיא בברכות (דף ו' ע"א) דאף אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו, וזהו ג"כ מה"ט. וכעין זה בברכות (דף ח' ע"א) דמיום שחרב בהמ"ק אין לחקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, והלכה הוא מה"ט דעיקר מעלת ואתם הדבקים כו' ישיגו רק ע"י עסק התורה לאחר חורבן שאין לנו הקרבנות כנ"ל¹⁹).

נד) וביו"ד (ס' רמ"ו סעיף א') איתא דמי שא"א לו ללמוד או מפני הטרדות דיספיק לאחרים הלומדים ונחשב לו כאילו לומד בעצמו. ויש לומר בזה מעלה יתירה, דאף מי שאינו עושה זה לשמה דג"כ נחשב כלשמה וכפי מש"כ בפתח השער של ספרי נחל יצחק [השני] (אות י"ד ואות ט"ו) דבצדקה אף

19. מבואר מדברי רבינו דמעלת עסק התורה כאן להיות ניצל מן היסורין, היא רק בעוסק בתורה לשמה וכמו דהביא מהגמ' בסנהדרין צט, ב. וכן ממה שכתב לקמן באות נד דמעלת מחזיקי התורה היא בזה שאף שעושים שלא לשמה ג"כ נחשב להם כלשמה, ומינה דבעסק התורה צריך שיעסק לשמה. וכן גם מפורש בדברי רבינו במאמר חזקת חזקת לומדי תורתנו הקדושה הנ"ל אות כב וכג והובאו הדברים בליקוטי הערות כאז.

שלא לשמה ולמען כבודו דג"כ זוכה לשכר הנצחי וכמו כל העושה מצוה לשמה וכפי הטעם שכתבתי שם"ו. וה"ט שייך גם במחזיקי ידי עוסקים בתורה דעכ"פ נעשה ע"י פעולתו התכלית שלא תשכח התורה מזרעו, וגם בוודאי בכלל עוסקים בתורה יש רבים הלומדים לשמה כראוי. וקצתתי בפרט הזה. ולכאורה יש להוכיח להיפך ממש"כ בפתח השער כנ"ל מהך דכתובות (דף ס"ז ע"א) אבע"א לכבודו הוא דעבד, וכפי פירוש המהרש"א שם, דמוכח מזה דגם בצדקה כשמכוין לכבודו הוי זה ככל שלא לשמה ודלא כמו שכתבתי. ומ"מ שפיר כתבתי דהא המהרש"א כתב שם בלשונו דלהאי תירוצא דמשני דלכבודו הוא דעבד משמע כן ע"ש. א"כ נראה דלפי תירוץ השני שם משמע דחולק ע"ז וס"ל דאף היכא דעושה צדקה לכבודו דג"כ הוי דבר גדול משום דשאני צדקה וכמש"כ בפתח השער [שם] בשם הפרשת דרכים (דרוש ג') בשם המהרי"ט פרשת קדושים והנו"כ [הוכח באהבת ציון דרוש ין דמתרין עפ"י לקויות התוס' בפסחים נח, ב ד"ה שיוכה] ור"ה נד, א ד"ה בשביל] ובשא"ד ע"ש. ועוד י"ל, דהנה ההפלאה לכתובות (דף ס"ז) שם ד"ה לכבודו הוא דעבד כו', כתב דלא כהמהרש"א שם, זו"ל בסופו, ואפשר עוד לפרש דהקושיא היה כיון דעבד מילתא יתירא בכלי מילתא פשיטא שפיר צדקות הרבה לעניים ע"ז משני שזה עשה לכבודו ואפשר ששארי צדקות לא נתן עכ"ל ההפלאה. וע"כ שפיר כתבתי בפתח השער כנ"ל. וכן י"ל עפ"י בהך דכ"ב (דף י' ע"ב) דבנותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה כו', וקצתתי.

נה) ובילקוט בחקתי [רמז תרעה] בפסוק לא מאסתים כו', וכי מה נשתייר לישראל והלא כל המתנות טובות ניטלו מהם ולא נשתייר אלא ס"ת זה כו'. ונכלל בזה דגם אין לנו במה להנצל מן יסורין האידנא דאין לנו קרבנות יוה"כ רק ע"י התורה ואין לנו שיוור רק התורה הזאת. ובסוף מלאכי נג, כב—כגן כתוב זכרו תורת משה עבדי כו' הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא כו', דהשי"ת מבקש מאתנו דתראו להעלות על זכרונכם את התורה הק' ובל תסיחו דעתיכם מן התורה. והנה מי שאפשר לו לעסוק בתורה יעסוק בתורה ומי שא"א לו לעסוק יהיה משתדל להספיק להאחרים הלומדים ויהיה ממלא בקשת זכרו תורת משה כו', וע"י כן יזכו להבטחת הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא כו' ויהיו מדובקים ביחד עם כלל ישראל ובהתורה הק' ע"י את בפרוטך ואנא ברגלי, מ"ר איכה (א' פ"ו). ויקוים ולא יפול צרור ארץ כיון דיהיו מקושרים באהבה עם הציבור ובהתורה וע"י כל זה יזכו למעלת ואתם הדבקים כו' חיים כולכם היום, וזהו רצון הבורא וכדאמרו בר"ה בירושלמי (פ"א הלכה ג') היוצר יחד לבם אמר ר' ברכיה יוצרן רוצה שיהיה ליבן יחיד אליו. וד' יזכינו לעבדו במהרת הלבב ובמדת השלום ולחזק התורה"ק ולומדיה וכדאמרו [ע"י ילקוט שמעוני רמז קטון] הקול קול יעקב כל זמן שקולו של יעקב מצפצף בבהכ"נ ובבהמ"ד אין שום כו' יכולים כו'. ונוכח לתשובה עילאה ולהיות דבקים להשם יתברך ולתורתו כי אורייתא וקב"ה וישראל חד הוא וע"ז נזכה לביאת הגואל במהרה בימינו ויבוער הטומאה מהעולם ויזכנו ד' לחזות בנועם ד' ובהיכלו מדוש וכדכתיב וישעיה ב. גז כי מציון תצא תורה אכ"ר.